

Pénzváltó Nikolett

Törökország belső és külső válságai¹

A tanulmány a Török Köztársaság legfontosabb aktuális belső és külső válságjelenségeit és azok forrásait elemzi, így áttekinti a török belpolitikai és belbiztonsági helyzetet, Törökország külpolitikai útkeresésének legfontosabb állomásait, valamint értékeli a stabilitás megőrzéséhez és esetleges jövőbeli nagyhatalmi szerep megalapozásához szükséges lépéseket.

Kulcsszavak: Törökország, külpolitika, Közel-Kelet, kurdok, Szíria

Pénzváltó Nikolett: Turkey's Internal and External Crises

The study outlines the most important internal and external crises that the Republic of Turkey currently faces, as well as the root causes of these crises, in the fields of domestic politics and internal security, and Turkey's foreign policy conundrum. The author offers an assessment of the steps that are to be taken to preserve stability and to create the background for the possible role of a future great power.

Keywords: Turkey, foreign policy, Middle East, Kurds, Syria

Bevezetés

A kontinensek, civilizációk és regionális biztonsági komplexumok metszéspontjában fekvő, jelentős birodalmi múlttal rendelkező Török Köztársaságot a 21. század hajnalán az útkeresés jellemzi. Törökországban számos tekintetben megvan a potenciál ahhoz, hogy nagyhatalom legyen: mintegy 80 millió fős, folyamatosan növekvő népességgel, a NATO második legnagyobb fegyveres erejével rendelkezik, tagja a világ legfejlettebb gazdaságait tömörítő G20 csoportnak, mindemellett pedig földrajzi elhelyezkedésének köszönhetően egyedülálló geopolitikai és geostratégiai jelentőséggel bír. A kétpólusú világrend idején elsősorban a Szovjetunió feltartóztatásában játszott szerepe miatt volt létfontosságú a Nyugat számára; napjainkban pedig a közvetlen környezetében található regionális válsággócok teszik megkerülhetlenné. A hidegháború időszaka alatt Törökország a szovjet fenyegetéstől vezérelve betagozódott a nyugati intézményrendszerbe: 1948-ban az OECD elődszervezetének számító OEEC (Európai Gazdasági Együttműködési Szervezet), 1949-ben az Európa Tanács, 1952-ben pedig a NATO teljes jogú tagja lett. Az Amerikai Egyesült Államok számára Ankara fontos közel-keleti szövetséges, a régió stabilitásának egyik kulcsállama, valamint az iszlám és a demokrácia összeegyeztethetőségét bizonyító mintaállam. Az Európai Unió számára mindezek mellett Törökország fontos tranzitország, valamint az uniót a válságövezetektől elszigetelő határállam – a közel-keleti és közép-ázsiai energiahordozók Európába juttatásán túl többek között a közel-keleti térségből meginduló menekültek

¹ A tanulmány a KÖFOP 2.1.1-VEKOP-15-2016-00001 „A közszolgáltatás komplex kompetencia, életpálya-program és oktatás technológiai fejlesztése” című projekt keretében készült.

feltartóztatásában kiemelt a szerepe. Magyarország számára a hagyományosan jó és felülmúlóban lévő kétoldalú kapcsolatok mellett – a nyugati szövetség részeként – a fenti okokból is különösen fontos, hogy mi történik Törökországban. A török belpolitikai eseményeknek komoly, minket is érintő külpolitikai, biztonsági és gazdasági hatásai lehetnek.

Az 1990-es években Törökország összetett válságon ment keresztül. A külpolitikailag elszigetelt állam komoly gazdasági nehézségekkel küzdött,² kiéleződtek a társadalmi feszültségek, aminek egyik következményeként Délkelet-Törökországban nagy intenzitással kiújultak a török állam harcai a Kurdisztáni Munkáspárttal (PKK), a gyenge koalíciós kormányok³ pedig nem tudtak felülkerekedni a több forrásból érkező, egymást fokozó-erősítő gondokon. Olyan események, mint például az 1997-es katonai puccs, vagy az 1999-es izmíti földrengés még tovább súlyosbították a helyzetet.

Mindezekben a problémákon kerekedett látszólag sikeresen felül a 2002-ben kormányra kerülő Igazság és Fejlődés Pártja (AKP), amely – a török európai uniós csatlakozási folyamatot egyfajta külső horgonyként felhasználva – növekedési pályára állította a gazdaságot, tárgyalásokat kezdett a kurdokkal, és proaktív külpolitikát hirdetett meg. 2010-re Törökországról világszerte már mint dinamikusan növekvő regionális nagyhatalomról beszéltek, amelynek nagy jövőt jósoltak.⁴ Előkerültek az úgynevezett „török modell” sikerességét vizsgáló diskurzusok, és olyan fogalmak kezdtek elterjedni, mint a „török gazdasági csoda” – utalva arra, hogy nyolc év alatt mintegy háromszorosára nőtt a török GDP –, vagy az „oszmanizálódás”, amely utóbbi fogalomhoz kötődő képek a török birodalmi múlt fénykorát idézték.

Ebbe a növekvő optimizmusba robbant bele 2011-ben az „arab tavasz”, ami hirtelen a feje tetejére állította Törökország közvetlen földrajzi környezetét. A változó nemzetközi gazdasági és hatalmi viszonyok azonban csak az egyik részét magyarázzák a jelentkező kihívásoknak. A jelen gondjainak egy legalább ugyanannyira jelentős hányada olyan sajátos belső, strukturális problémákból ered, amelyeket – megoldásra várva – Törökország már régóta görget maga előtt.

A tanulmány a Török Köztársaság legfontosabb aktuális válságjelenségeit és azok forrásait elemzi és értékeli. A bevezetést követő második fejezet a török belpolitikai és belbiztonsági helyzetet vizsgálja, míg a harmadik fejezet Törökország külpolitikai útkeresésének legfontosabb állomásait tekinti át. A stabilitás megőrzéséhez és esetleges jövőbeli nagyhatalmi szerepének megalapozásához Törökországnak a felvázolt kihívások mindegyikére valamilyen formában válaszolnia kell.

² Az infláció 1994 és 1999 között évente átlagosan 85%-os volt. 2001-ben a válság hatására a GDP közel 6%-kal esett vissza. A bankszektor válságát az állam az akkori GDP mintegy 30%-át kitevő bankmentő programmal próbálta kezelni, ami finanszírozhatatlan államadóssághoz vezetett. A török gazdaság átalakulásáról bővebben lásd: Szigetvári Tamás: Törökország gazdasági átalakulása és külgazdasági expanziója, [online], 2013. Forrás: kki.gov.hu [2016. 11. 02.].

³ 1991 és 2002 között tíz különböző kormánykoalíció váltotta egymást, hét kormányfő irányításával.

⁴ Lásd például: George Friedman: *The Next 100 Years. A Forecast for the 21st Century*, Anchor, 2009.

Törökország belső válságai

Az AKP-kormány hatalomkoncentrációs törekvései

Az Igazság és Fejlődés Pártja (AKP) – erősödő pozíciók, növekvő önbizalom

Az Igazság és Fejlődés Pártja (*Adalet ve Kalkınma Partisi* – AKP) 2002-ben nyerte meg először a törökországi parlamenti választásokat, amit újabb győzelmek követtek 2007-ben, 2011-ben és 2015-ben. A kormánypárt hatalomra kerülését iszlamista gyökerei miatt általános gyanakvás övezte, így a kezdeti években a párt és vezetősége a politikai túlélésért küzdött. Az AKP azonban az idő előrehaladtával biztos támogatói bázist épített ki magának a török társadalmon belül, és pozíciójának megszilárdítását követően megkezdte a leszámolást a hatalmát korlátozó tényezőkkel, felgyorsítva az 1923-as kikiáltását követően Mustafa Kemal Atatürk által kiépített köztársaság átalakulását. Az alfejezetben ezt a folyamatot követjük röviden végig. A belső hatalmi tényezők és dinamikák vezérfonalként szolgálnak a Törökországban zajló események megértéséhez.

Az 1997. február 28-i „posztmodern” katonai puccs az iszlamista Jólét Pártja (*Refah Partisi*) vezette kormány összeomlásához vezetett Törökországban. A hagyományosan az ataturki elvek⁵ legfőbb védelmezőjeként fellépő Török Fegyveres Erők (*Türk Silahlı Kuvvetleri* – TSK) beavatkozását olyan intézkedések bevezetése követte, amelyek megerősítették az állam képességét, hogy harcoljon a „vallási reakcionizmus” és etnikai szeparatizmus ellen. A Refah 1998-as Alkotmánybíróság általi bezáratását követően Fazilet, vagyis Erény Pártja néven újjáalakult, majd 2001-ben szintén betiltott iszlamista pártból kilépő reformistákból megalakult AKP sokat tanult az úgynevezett „február 28-ai folyamatból”. A puccs tapasztalatai közvetlenül segítettek hozzá a későbbi AKP-s politikusokat ahhoz a felismeréshez, hogyan tudnák „megkerülni” Atatürköket és szigorú szekularizmusát. Felismerték, hogy nyíltan iszlamista értékeket hirdetni nem érvényesülhetnek a török politikai életben; ellenben az ismét fellendülőben lévő,⁶ európai értékeken alapuló diskurzus átvétele lehetővé teszi, hogy – az emberi jogokra, a szabad vallásgyakorlás elvére, a fegyveres erők fölötti civil kontroll növelésének szükségszerűségére hivatkozva – legitimitást szerezzenek a szekuláris államszervezettel szembeni konfrontációhoz, illetve a demokrácia jelszavával delegitimálják az „elitista” kemalistákat.⁷

Az AKP, megalakulását követően, a török európai uniós csatlakozás egyik legfőbb szószólójává lépett elő. A csatlakozási tárgyalások folyamán számos reformot hajtott végre, amelynek során többek között eltörölték a halálbüntetést békeidőben, felülvizsgálták a terrorellenes törvényt, engedélyezték a töröktől eltérő nyelveken történő műsorsugárzást.

⁵ A kemalista ideológia hat fő alapelve épül: republikanizmus (köztársasági berendezkedés), szekularizmus (totális állami kontroll a vallás fölött), nacionalizmus (entokulturális homogenitás és területi egység), etatizmus (paternalista állam), populizmus (szolidaritás, társadalmi egyenlőség) és reformizmus (széles körű, átfogó átalakítás).

⁶ Turgut Özal miniszterelnök 1987-ben újra benyújtotta Törökország formális csatlakozási kérelmét; 1995. december 31-én az Európai Gazdasági Közösség és Törökország között hatályba lépett a vámuniós megállapodás; 1999-ben Törökország hivatalosan is tagjelöltté vált.

⁷ İhsan D. Dağı: Transformation of Islamic Political Identity in Turkey: Rethinking the West and Westernization, *Turkish Studies*, 6. évf., 2005/1, 21–37. o., 35. o.

Az AKP-nak ezzel együtt azonban továbbra is folyamatosan bizonyítania kellett, hogy iszlamista gyökerei ellenére elkötelezett a demokrácia és a szekularizmus értékei mellett, elejét véve egy esetleges újabb katonai vagy ügyészségi beavatkozásnak. Két olyan konkrét eseményt emelünk ki, melyeken keresztül az AKP bizonyítottnak látta, hogy a túlélése van veszélyben. Az első komolyabb mozzanat a Török Fegyveres Erők (TSK) jelzésértékű beavatkozása volt a 2007-es elnökválasztást megelőzően az úgynevezett e-memorandumon keresztül. A fegyveres erők nevében a szervezet hivatalos honlapjára feltöltött nyilatkozatban a török vezérkar arra figyelmeztetett, hogy kiállnak a szekuláris államrend mellett, és meg fogják védeni azt. A társadalmi-politikai vita egyik központi kérdése 2007-ben az volt, megválaszthatják-e az AKP politikusát, Abdullah Gült elnökké iszlamista politikai múltja, valamint annak ellenére, hogy a felesége nyilvánosan fejkendőt visel. A párt túlélését fenyegető másik kiemelésre érdemes lépés a legfőbb ügyész kezdeményezése volt, amelynek alapján 2008-ban be akarták tiltani az AKP működését azzal a váddal, hogy „az antiszekuláris tevékenység gyújtópontjában áll”.⁸ Mindössze egyetlen szavazaton múlt, hogy ez utóbbira nem került sor, és a párt végül csak pénzbírságot kapott.

Ezek meghatározó élmények voltak az AKP politikusai számára. Félve attól, hogy az eltávolításukra tett kísérlet megismétlődik, a mögöttük álló jelentős társadalmi támogatottságot jelző második választási győzelmüket követően megkezdték a leszámolást a kemalista elittel és az ellenzéki médiával. A folyamat során kezdtek el szorosabban együttműködni Fethullah Gülen hitszónokkal és mozgalmával,⁹ aki ekkorra már széles befolyási hálózattal rendelkezett az országon belül és kívül egyaránt.¹⁰ Gülennek, valamint a török igazságszolgáltatást és rendőrséget domináló híveinek¹¹ jelentős szerepük volt a szekuláris államrend őrzőinek eltávolításában, amire döntő részben két emblemikus ügyön keresztül került sor: ezek voltak a 2008-ban, illetve 2010-ben megindított Ergenekon- és Balyoz-perek. Az Ergenekon (a mitológiai török őshaza) és a Balyoz (Pöröly) nevű két titkos összeesküvés résztvevői – az úgynevezett „mély állam” részeként – a vádak szerint a török kormány

⁸ Turkey court finds AKP anti-secular, [online], 2008. 10. 24. Forrás: Al-Jazeera.com [2016. 09. 30.].

⁹ Fethullah Gülen személyének és tevékenységének megítélése világszerte rendkívül ellentmondásos. Amit a hitszónokról tudni lehet, hogy 1938-ban vagy 1942-ben született, és a hetvenes években alapította meg vallási mozgalmát *Hizmet* (Szolgálat), vagy *Cemaat* (Közösség) néven. Gülent sokáig a mérsékelt iszlám követendő példájának tekintették; a vallási előírások korszerűségéhez igazodó felülvizsgálatát, a tudomány szerepét, valamint a kultúrák és vallások közötti párbeszédet hirdette. Van azonban egy másik Gülen-kép is. 1999 júniusában nyilvánosságra került egy felvétel, amely következményeként Gülen az Egyesült Államokba távozott, és azóta sem tért vissza Törökországba. Az 1986-ban készült, Gülennek tulajdonított felvételen szűk körben arról beszél, hogy a legteljesebb titokban be kell szivárogni az állami intézményekbe, ott minél magasabb pozíciókba jutni, majd miután már elegendő erővel rendelkeznek, átvenni az irányítást. „Minden lépés korainak számít, amíg lényegünket meg nem találjuk, amíg többségbe nem kerülünk, amíg nem leszünk elég erősek ahhoz, hogy a világot a hátunkra vegyük és elvigyük, amíg [...] a törökországi összes alkotmányos intézményben meglévő erőt [...] a saját oldalunkra nem vontuk.” Fodor Pál: Az iszlám a mai Törökországban: Fethullah Gülen mozgalma, [online], 2003. 10. 04. Forrás: Tte.hu [2016. 11. 03.].

¹⁰ 1999-ben 88 alapítvány, 20 társaság, 218 vállalat, egy biztosítótársaság és több pénzintézet szolgálta a mozgalmát, kiegészülve az iszlám tőke segítségével létrehozott médiabirodalommal. Ehhez 17 sajtótermék, 1 országos napilap (Zaman), 1 tévécsatorna (Samanyolu), 2 országos rádióadó tartozott, ami hatásosan járult hozzá Gülen nézeteinek terjesztéséhez és szükség esetén a támadások elleni védekezéshez. Napjainkban több mint 140 országban összesen mintegy ezer alapítványi iskolát működtet. Uo.

¹¹ A közbeszéd mellett ezt írja például James Jeffrey amerikai nagykövet is egy, a WikiLeaks által nyilvánosságra hozott, 2009-ben írt jelentésében. Hogy árnyalja a képet, zárójelben ugyanakkor maga a nagykövet is megjegyzi, „lehetetlen megerősíteni” azt az állítást, hogy gülenisták irányítják a rendőrséget, „de nem találtunk senkit, aki ezt vitatná”. James Jeffrey: Gulen–Turkey’s Invisible Man Casts Long Shadow, [online], 2009. 12. 04. Forrás: WikiLeaks.org [2016. 11. 03.].

megdöntésére törtek. A két ügy kirobbanását követő letartóztatási hullámnak katonai vezetők, újságírók, politikusok estek áldozatául. Az Ergenekon-ügyben sor került egy korábbi vezérkari főnök, İlker Başbuğ elítélésére is, ami addig példa nélküli a török történelemben. Meg kell még említenünk a 2010-es, népszavazás útján megerősített igazságügyi reformot is, amely többek között az alkotmánybíróság létszámának bővítésével – eredményét tekintve – lehetővé tette az AKP érdekeit képviselő bírók kinevezését a testületbe, ezáltal a kemalizmus egy újabb pillérét billentve meg.

Harc az iszlamista táboron belül: szakítás Gülenel

2013 májusában megkezdődtek a Gezi parki tüntetések, amelynek során a park megmentéséért indult békés környezetvédelmi demonstráció általános, százezreket megmozgató kormányellenes tüntetéssé szélesedett. Főként szekuláris-kemalista és liberális fiatalok vonultak az utcákra, hogy tiltakozzanak a tömegoszlátás során alkalmazott aránytalan rendőri fellépés és az országban tapasztalható erősödő autoriter tendenciák ellen.¹² Az események megmutatták a török társadalom polarizációjának mértékét. Bár az AKP a török választópolgárok közel felének támogatását élvezte,¹³ az ország lakosságának egy jelentős hányada – ha nem is a teljes másik fele – komoly ellenérzéseket táplált a kormánypárttal szemben. A 2013-as év azonban még ennyi nehézséggel sem ért véget az AKP számára: decemberben hatalmas korrupciós botrány remegtette meg Törökországot.¹⁴ A nyomozás során a szálak egészen a kormányig nyúltak: több miniszter és családtagjaik ellen is eljárás indult, sőt gyanúba került Erdoğan miniszterelnök fia, Bilal is.

Erdoğan Fethullah Gülenet nevezte meg felelősnek az eseményekért: a korrupciós vizsgálatokat a megbuktatására irányuló bírósági puccsnak nevezte, amely hátterében a Gülen befolyása alatt álló igazságszolgáltatás áll. A Gezi parknál tüntetők elleni aránytalanul nagy erőalkalmazás mögött pedig szintén a Gülen-csoporthoz tartozó rendőrök szándékosságát vélte felfedezni. Ezzel megkezdődött a hatalmi harc a kemalisták eltávolításával megmaradt két meghatározó törökországi hatalmi központ között. Erdoğan megkezdte a „gülenisták”¹⁵ szisztematikus kiszorítását a hatalomból. Megkísérelte felszámolni a Gülen által kiépített befolyáshálózatot: alapítványi iskolákat záratott be, és kikezdte a hitszónok médiabirodalmát, mely utóbbi keretében megszüntette például az akkor legnagyobb példányszámú török napilapot, a Zamant. Egy 2015. október 28-án nyilvánosságra hozott hivatalos listán Gülen már a legkeresettebb terroristák között szerepelt,¹⁶ 2016. május 31-én pedig az állami szervek által Fethullahista Terrorszervezet (*Fethullahçı Terör Örgütü – FETÖ*) névre átkeresztelt mozgalmát hivatalosan is terrorszervezetté nyilvánították.¹⁷

¹² Bővebben lásd: Egeresi Zoltán: Törökországi zavargások, [online], 2013. Forrás: kki.gov.hu [2016. 11. 02.].

¹³ Az AKP 2002-ben a szavazatok 34, 2007-ben 46, 2011-ben pedig közel 50%-át szerezte meg a parlamenti választásokon.

¹⁴ Bővebben lásd: Egeresi Zoltán: Korrupciós botrány Törökországban, [online], 2014. 01. Forrás: kki.gov.hu [2016. 11. 02.].

¹⁵ Az meglehetősen homályos, hogy a kormány – az egyértelmű esetektől eltekintve – kit és minek alapján tekint „gülenistának”. A 2016. júliusi puccsot követően például a gülenista hálózat számos tagját a ByLock nevű telefonos üzenetküldő alkalmazás segítségével azonosították be, amit a török titkosszolgálat feltört.

¹⁶ Turkey puts Fethullah Gulen on most-wanted terrorist list, [online], 2015. 10. 29. Forrás: IbTimes.co.uk [2016. 11. 03.].

¹⁷ Turkey labels former Erdoğan ally's group as terrorists, [online], 2016. 05. 31. Forrás: TheGuardian.com [2016. 11. 03.].

A politikai széljárás változását jelzi, hogy 2015. március 31-én bizonyíték hiányában a Balyoz-ügy mind a 236 vádlottját felmentették; 2016. április 21-én pedig a török Legfelsőbb Fellebbviteli Bíróság felmentette az Ergenekon-ügy 274 vádlottját is, és kimondta, nincs bizonyíték arra, hogy a szervezet valóban létezett.¹⁸

Az elnöki rendszer bevezetése – mindenekelőtt?

A 2015. június 7-i parlamenti választások közeledtével a közvélemény-kutatások adataiból már látni lehetett, hogy az AKP előnye egyre kevésbé magabiztos. A kormánypárt csökkenő népszerűségének okai közül – a Gülen által kifejtett, az autoriter vezetés képét erősítő ellenpropaganda mellett – két tényezőt kell mindenképpen kiemelnünk. Erdoğan, aki 2014 augusztusa óta már az ország elnöki tisztjét töltötte be – Törökország történetének első közvetlenül választott elnökeként –, a hatalomkoncentrációt célzó lépéseinek sorában következőként egy nyíltan elnöki rendszer bevezetését tűzte ki, amit az 1982-ben elfogadott török alkotmány módosításával kívánt megvalósítani. Az AKP az elnöki rendszer bevezetését választási kampányának középpontjába állította, a terv azonban nem élvezte a török lakosság többségének a támogatását, ami a pártra leadott szavazatok csökkenő számában is megmutatkozott.

A másik kiemelésre érdemes belpolitikai jelenség, amely szavazatokat vont el a kormánypárttól, a kurd protesztpart, a Népi Demokratikus Párt (*Halkların Demokratik Partisi* – HDP) választásokat megelőző időszakban folyamatosan növekvő népszerűsége volt. Törökország történetében első alkalommal elérhető közelségbe került, hogy egy kurd párt bekerülhessen a parlamentbe, átlépve a magas, 10%-os bejutási küszöböt. A HDP bejutása alapvető jelentőségű volt az AKP számára: az abszolút többség sorsáról döntött. Ha ugyanis a HDP nem kerül be a parlamentbe, akkor az AKP szinte biztosan megszerzi az abszolút többséget, amennyiben viszont igen, azzal a kurd párt átrendezheti a parlamenti erőviszonyokat. A választásokon végül a HDP a szavazatok 13,1%-át szerezte meg, az AKP pedig – a HDP bejutása esetére jóslat forgatókönyvnek megfelelően – „mindössze” a voksok 40,9%-át kapta, 2002 óta első alkalommal veszítve el az abszolút többséget.¹⁹

A választási eredmények közzétételét követően megkezdődtek a tárgyalások egy koalíciós kormány felállításáról, ennek esélye azonban lényegében már a kezdetektől meglehetősen kicsi volt. Az AKP és a másik három parlamentbe jutott párt között egy alapvető kérdésben nem volt ugyanis egyetértés: sem a HDP, sem a Nemzeti Mozgalom Pártja (*Milliyetçi Hareket Partisi* – MHP), sem pedig a Köztársasági Néppárt (*Cumhuriyet Halk Partisi* – CHP) nem támogatta az elnöki rendszer bevezetését, ami azonban az AKP számára Erdoğan révén továbbra is elsődleges prioritás volt. Miután az egyeztetések sikertelenül

¹⁸ Turkey's Ergenekon plot case overturned by top court of appeals, [online], 2016. 04. 21. Forrás: HurriyetDailyNews.com [2016. 11. 03.]. A döntésekben a hatalmi szempontok mellett szerepet játszhatott az is, hogy a kormánynak valahogyan be kellett töltenie azokat az üres helyeket, amik a Gülenhez kötődő szakemberek 2013-tól kezdődő eltávolításával keletkeztek, és úgy látszik, ezt részben úgy tudták megoldani, hogy elkezdték visszahozni az Ergenekon- és a Balyoz-ügyben korábban – éppen a „gülenisták” és a kormány együttműködése által – elítélt szekuláris elit tagjait.

¹⁹ A választási eredményeket részletesen elemzi: Egeresi Zoltán: Törökországi parlamenti választás: egy korszak vége?, [online], 2015. Forrás: kki.gov.hu [2016. 11. 02.].

zárultak és a kormány nem tudott megalakulni, előrehozott választásokat írtak ki november 1-jére.

A két választás közötti időszak véres események sorát hozta magával Törökország számára. 2015 júliusában kiújultak a fegyveres harcok Délkelet-Törökországban a Kurdisztáni Munkáspárttal (PKK), és egyre nőtt a különböző szervezetek (főként az „Iszlám Állam” és a PKK) által magukra vállalt terrortámadások száma is. Ekkor került sor például az ankarai robbantásra, amely Törökország történetének legtöbb halálos áldozatát követelő merénylete volt. Egyes hangok szerint az AKP tudatos kampánystratégiaként eszkalálta az erőszakot.²⁰ Annyi bizonyos, hogy a növekvő instabilitás egyértelműen kedvezett a kormánypártnak. Az AKP képes volt azt az üzenetet közvetíteni állampolgárai számára, hogy egyedül ő képes rendet és stabilitást teremteni, rend pedig csak akkor lesz, ha abszolút többséget kap.

A november 1-jei előrehozott választásokon az AKP – erősödő nacionalista retorikájával – megszerezte a mandátumok többségét, 49,5%-ra növelve a pártra leadott szavazatok arányát. Bár a HDP támogatottsága visszaesett, a szavazatok 10,7%-ával sikerült ismét átlépnie a bejutási küszöböt, és bekerült a török parlamentbe, ezúttal valóban történelmet írva.²¹

Az elnöki rendszer bevezetése a választásokat követően továbbra is elsődleges célként szerepelt a kormánypárt napirendjén. Bár az AKP 317 képviselővel egyedül alakíthatott kormányt, nem rendelkezett elég támogatóval az 550 fős parlamentben az elnöki rendszer bevezetéséhez szükséges alkotmánymódosításhoz. A török jogszabályok szerint az alkotmánymódosításra két módon van lehetőség: 367 parlamenti képviselő támogató szavazatával a módosítás automatikusan hatályba lép, vagy 330 szavazattal már lehetőség van népszavazásra bocsátani az adott kérdést, az emberekre bízva a döntést. Erdoğan erővel és engedményekkel is próbálta meggyőzni ellenfeleit, elsősorban a két kisebb pártot, a HDP-t és a MHP-t, hogy álljanak mellé ebben a kérdésben, mindeddig azonban eredmény nélkül.²²

Az AKP támogatói bázisa

A választási eredményeknek és a kormánypárt időnként talán kicsit ellentmondásosnak tűnő intézkedéseinek értelmezéséhez érdemes megvizsgálunk az AKP beágyazottságát a török társadalomba. Általánosságban azt mondhatjuk, hogy az AKP jobbközép gyűjtőpártként tudatosan „középre” helyezkedett, igyekezve minél több társadalmi csoportnak kedvezni és egyfajta egyensúlyt fenntartani a különböző választórétegek között,

²⁰ Hasonló kijelentés hangzott el például a HDP elnökétől, Selahattin Demirtaştól: HDP Calls on International Community to Take ‘Firm Stance’ against AKP, [online], 2015. 10. 12. Forrás: ArmenianWeekly.com [2016. 05. 21.]; illetve például Murat Belge ellen az – azóta megszüntetett – Taraf című folyóiratban megjelent, a témát fejtegető „Vermezszen 400’ü” [„Ha nem adsz 400-at” – utalva a szükséges parlamenti szavazatszámra] című cikke miatt bírósági eljárás indult.

²¹ Az előrehozott választási eredményekről bővebben lásd: Egeresi Zoltán: Vissza a kormánykerékhez: előrehozott választás Törökországban, [online], 2015. Forrás: kki.gov.hu [2016. 11. 02.].

²² Az elnöki rendszer erővel történő bevezetésére tett kísérletnek tekinthető az a politikai lépés is, hogy a parlament 2016. május 20-án átmenetileg felfüggesztette számos képviselő mentelmi jogát. A bűnösnek talált ellenzéki politikusok kizárásával felszabaduló helyekre ugyanis a kormány új választásokat írhatna ki, amivel az AKP akár megszerezheti a szükséges parlamenti többséget.

pragmatikusan mindig azokat helyezve előre, akik legjobban szolgálják aktuális érdekeit. Az AKP választói nagyrészt azok a vallásos, anatóliai középrétegek, akiknek a párton keresztül először van igazán lehetőségük hallatni a hangjukat. Súlyukat növeli, hogy a kilencvenes évekre kinőtt köreikből egy új, konzervatív anatóliai gazdasági elit is. A kormánypártot ugyanakkor hagyományosan sok kurd is támogatja, köszönhetően a főként kormányzásuk kezdeti időszakában hozott, a kurdok életét javító intézkedéseinek. A párt a török nacionalista szavazókat ezzel egy időben a birodalmi nosztalgia mellett éppen a bizonyos időközönként kiújított PKK elleni fellépésen keresztül érte el. Hatalomra kerülését követően az AKP egy liberális választótábor is a háta mögött tudhatott az európai uniós csatlakozást támogató retorikájának és reformjainak köszönhetően.

Recep Tayyip Erdoğan az átlagos török választópolgár számára a politikai és gazdasági stabilitást testesíti meg, valamint felidézi az egykori Oszmán Birodalom fénykorát, egyben megjelenítve a történelmi nagyság visszaállításának lehetőségét. Az ország további felemelkedésének gátat szabni akaró közös külső és belső ellenségképet alkalmazó kormányzati retorika pedig – amely ellenségekkel szemben a fellépés egy erős vezetőt kíván – még jobban segít egy egységes akarat mögé állítani a török nemzetet.

A „kurdkérdés” – kiújuló harcok a PKK-val

A „kurdkérdésről” általában

A kurdok a világ legnagyobb, saját állam nélküli kisebbsége, közösségük mintegy 40 millió főt számlál. Közülük körülbelül 15-18 millióan élnek a mai Törökország területén.²³ Viszonyukat a török állammal lényegében a Török Köztársaság kikiáltása óta konfliktusok terhelik, ami a kezdeti években számos felkeléshez vezetett, bár ezek a megmozdulások ekkor még inkább vallási (kalifátus visszaállításának követelése), vagy törzsi (centralizáció elleni tiltakozás), semmint nacionalista indíttatásúak voltak. A felkelések hozzájárultak ahhoz, hogy a törökök integritásukat fenyegető veszélyként tekintsenek a kurdokra, s elszakadásuk megakadályozása – máig hatóan – az ország egyik legalapvetőbb nemzeti érdekévé vált. Az Atatürki nacionalizmus keretében megkezdődött erőszakos törökösítési politika következtében a kurdok kérdéséről sokáig nem is lehetett beszélni Törökországban, a hivatalos állami retorika szerint ugyanis az „úgynevezett kurdok” valójában törökök.²⁴ Bár mára a kurdok helyzete sokat javult, a nyolcvanas évekig a török állam hatékonyan nyomta el a kurd identitást. A kurd nacionalizmus megerősödése és átpolitizálódása jelentős részben az elnyomó török nacionalizmusra adott válasznak tekinthető.²⁵

²³ A török népszámlálásokon 1965 óta nem kérdezik rá az etnikai hovatartozásra és az anyanyelvre, így a különböző kisebbségek, köztük a kurdok vagy az alevik létszámát hivatalos adatok híján csak becsülni tudjuk.

²⁴ A problémák egyik gyökere, hogy az iszlám világban a kisebbség fogalmát hagyományosan vallási alapon határozták, határozzák meg, szemben az európai etnikai alapú kisebbségfogalommal. Ennek alapján a kurdok tehát a törökök értelmezésében szunnita iszlám vallásuk miatt nem számítanak bevett kisebbségnek, ami részben jól magyarázza az EU által kért reformokkal kapcsolatos nehézségeket is. Ez a megközelítés nem tekinthető egyedinek Európában sem. A görög alkotmány máig ugyanígy vallási alapon határozza meg a kisebbségeket.

²⁵ Güneş Murat Tezcür: Kurdish Nationalism and Identity in Turkey: A Conceptual Reinterpretation, [online], 2009. Forrás: Ejts.revues.org [2016. 11. 02.].

Az első jelentősebb és máig a legismertebb kurd mozgalom, amely már a kurd függetlenség igényével lépett fel, a Kurdisztáni Munkáspárt (*Partiya Karkerên Kurdistan – PKK*), amely a kurdok körében a hetvenes években népszerű baloldali, marxista ideológiai gyökerű mozgalomból nőtte ki magát. A PKK karizmatikus alapítója, Abdullah Öcalan (vagy ahogyan hívei gyakran nevezik, Apo) vezetésével hosszabb-rövidebb megszakításokkal 1984 óta folytat szervezett fegyveres harcot a kurd autonómiáért Törökországban. Bár a múltban többször is történtek kísérletek a – mindeddig több mint 40 ezer ember életét követelő – konfliktus rendezésére, a feleknek máig nem sikerült tartós megállapodásra jutniuk. A PKK Törökország többségében kurdok lakta, délkeleti területein rendezkedett be és folytat gerillaharcot, amelynek részeként többek között rendszeresen követ el robbantásos merényleteket, elsősorban török rendőri és katonai célpontok ellen. A PKK-t Törökországon kívül az Egyesült Államok és az Európai Unió is hivatalosan terrorszervezetként tartja számon. Fontos ugyanakkor hangsúlyozni, hogy az aktív tagságát tekintve néhány ezer főre becsült PKK sem nézeteiben, sem eszközeivel nem képviseli a törökországi kurdok egészét.

A kurd társadalom rendkívül heterogén. Különböző vallási irányzatokat (szunnita, alevi), nyelvjárásokat (kurmandzsi, zaza) különíthetünk el, de törésvonalat jelent a tradicionális vidéki, illetve a modern városi életforma, és – egyre csökkenő jelentőséggel ugyan, de – jelen van a törzsiség mint identifikációs keret is. Ezek az elemek mind meghatározók az egyes kurd csoportok identitásában és egymással kialakított kapcsolataiban. Többek között ezért nehéz megválaszolni azt a kérdést is, hogy „mit akarnak a kurdok?”²⁶ Egyfajta közös célnak, illetve a kormány előtt képviselhető tárgyalási alapnak tekinthetjük a szélesebb kulturális jogok biztosítását. Látnunk kell ugyanakkor azt is, hogy a többségi török társadalom szemében még e minimálisnak tekinthető követelések is komoly ellenállásba ütköznek. Egy 2009-ben készült közvélemény-kutatás rámutat a török és kurd lakosság percepciója közötti jelentős eltérésekre. A további kulturális jogok megadása a kurd lakosság számára például a törökök 47%-a szerint Törökország dezintegrációjához vezethet, míg a kurdok körében mindössze 18,8% gondolta hasonlóképpen.²⁷ Ami az autonómia kérdését illeti, a török válaszadók 71%-a úgy gondolta, hogy a kurdok egy különálló államot akarnak létrehozni, míg ugyanezt a kurdoknak csak 30%-a. A török lakosság felmérésekből kimutatható aggodalma nyilvánvalóan a török politikai döntéshozókat is befolyásolja.

Rendezési kísérletek és bukásuk

Az AKP 2002-es hatalomra kerülése óta több úgynevezett „békefolyamatot” is indított, amelyek mindegyike a törökök és a kurdok közötti hosszú távú megbékélést célozta. 2009 elején a kormány meghirdette a kurd nyitást (*kürt açılımı*). A széles társadalmi egyeztetésre épített békefolyamat 2009 őszére azonban botrányba fulladt azt követően,

²⁶ Érdemes azt is megjegyeznünk, hogy a kurdok politikai képviselete sokáig nem volt biztosított Törökországban. Mivel nem sikerült átlépniük a magas, 10%-os bejutási küszöböt, gyakorlattá vált, hogy függetlenként jutottak be kurdok, majd utólag alapítottak frakciót. A török Alkotmánybíróság azonban rendre betiltotta a kurd politikai szervezeteket, 1993 óta 6 kurd pártot tiltott be arra hivatkozva, hogy fenyegetik az ország integritását, és együttműködnek a PKK-val.

²⁷ Public Perception of the Kurdish Question in Turkey, [online], 2009. 10., 54. o. Forrás: Setav.org [2016. 05. 02.].

hogy a PKK a megígért amnesztia reményében török földre visszatérő első fegyvereseit a kurd területeken nemzeti hősként fogadta tömegek szervezett ünneplése közepette. Ez arculcspásként érte a török kormányt és társadalmat, amely sokkal inkább egy bűneiket megbánó, azok megbocsátásáért Ankarának hálás, meghunyászkodó csoport hazatérését képzelte el. Ki kell még emelnünk az oslói folyamatot is, amely során 2009 és 2011 között a PKK és a török kormányt képviselő török titkosszolgálat (*Millî İstihbarat Teşkilâtı – MİT*) a norvég fővárosban folytatott titkos, utóbb eredménytelennek bizonyult tárgyalásokat.²⁸

Legutóbb 2013-ban indultak meg az egyeztetések a PKK és a török kormány között. A folyamatot különösen pozitív várakozások kísérték, köszönhetően elsősorban annak, hogy ez volt az első olyan alkalom, amikor a megbeszélésbe közvetlenül bevonták az 1999-es elfogása óta *İmralı* börtönszigetén életfogytiglani börtönbüntetését töltő Abdullah Öcalant, a PKK ikonikus alapítóját. A hatalmi érdekek a szíriai eseményekkel kiegészülve azonban felülírták a megegyezésre törekvést és 2015 nyarától ismét az erőé lett a főszerep. Bár a szakítás előjelei már tavasszal mutatkozni kezdtek, fordulópontnak a 2015. július 20-i suruçi merényletet tekinthetjük. Az „Iszlám Állam” által magára vállalt merényletben 32 kurd aktivistát öltek meg. A PKK a török államot hibáztatta, amiért az nem védi meg kurd állampolgárait. Július 22-én a PKK-hoz kötődő fegyveresek meggyilkoltak két török rendőrt, amire válaszul két nappal később a török légierő repülőgépei támadásokat hajtottak végre a PKK törökországi és iraki bázisai ellen. A harcok teljes intenzitással kiújultak.²⁹

A 2013-at követő események áttekintése az egész „kurd probléma” megértéséhez hasznos tanulságokkal szolgál. A 2013–2015 közötti harminc hónapos tüzszünetre visszatekintve azt láthatjuk, hogy a felek elvárásai a kezdetektől különbözők voltak. Ankara azt akarta elérni, hogy a PKK feltétel nélkül tegye le a fegyvert, míg a PKK a kurd autonómia jelentős mértékű kiterjesztését követelte. A két végpont között azonban nem hagytak teret a kompromisszumnak. Nem határoztak meg minimum célokat, sem egy, az egyeztetések menetét ütemező úttervet. A felek közötti bizalom teljes hiánya előrevetítette a tárgyalások eredménytelen kimenetelét. Mindkét oldal úgy érzékelte, hogy a másik csak időhúzásra játszik, de valójában nem érdeke a megegyezés: a kurd percepció szerint Ankara a parlamenti választásokat várta, ahol a kormánypártot jó színben tüntetné fel a párbeszédre való hajlandóság demonstrálása, Ankara szerint pedig a PKK arra használta a tüzszünetet, hogy erőket csoportosítson át Irakból és Szíriából a délkelet-törökországi területekre. A tárgyalások háttérben így végső soron mindkét fél már a harcok kiújulására készült.³⁰

A fegyveres összecsapások kirobbanásának ugyanakkor a „hagyományosnak” nevezhető okok mellett konkrét bel- és külpolitikai okai is voltak, ami jól mutatja, hogy a „kurdkérdést” soha nem lehet a tágabb kontextus nélkül értelmezni. A belpolitikai tényezők közül a fentebb már részletesen vizsgált választási küzdelmet és az elnöki rendszer bevezetését célzó törekvést kell kiemelnünk. A harcok felújítását az AKP részéről részben a politikai szükségszerűség indokolta. A megismételt, 2015. novemberi választásokat megelőzően

²⁸ Egeresi Zoltán: Békefolyamat Törökországban: útban a történelmi kiegyezés felé?, [online], 2013. Forrás: Kki.gov.hu [2016. 11. 01.].

²⁹ Bővebben lásd: Pénzváltó Nikolett: Délkelet-Törökország újra lángol. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 9. évf., 2016/2, 17–39. o.

³⁰ A Sisyphian Task? Resuming Turkey-PKK Peace Talks, [online], 2015. 12. 17., 7. o. Forrás: CrisisGroup.org [2016. 05. 02.].

az AKP-nak egyrészt szüksége volt a kurdellenes megmozdulásokkal a MHP-től elnyerhető nacionalista szavazatokra. Másrészt, miután a júniusi választásokat követően világossá vált Erdoğan számára, hogy a HDP – előzetes várakozásaival ellentétben – nem fogja támogatni az elnöki rendszert, meg kellett gyengítenie az immár akadályként megjelenő kurd pártot.³¹ Erdoğan a két választás között mindent megtett, hogy ellehetetlenítse a HDP-t, elsősorban azért, hogy igyekezett a pártot terrorszervezetként feltüntetni teljesen egybeesve a PKK-val. Ahogyan az eredmények mutatják, az AKP stratégiája hatalmi szempontból eredményesnek bizonyult: a szélsőjobboldali MHP és a kurd HDP részéről szavaztak át a legtöbben novemberben a kormánypártra.³²

A külső tényezők közül a Törökország közvetlen szomszédságában zajló szíriai polgárháborút kell kiemelnünk. A törökök által a PKK szíriai szárnyának tekintett Demokratikus Egyesülés Pártja (*Partiya Yekîtiya Demokrat – PYD*) 2015 folyamán egyre nagyobb területeket vont ellenőrzése alá Észak-Szíriában, és a területi autonómia igényével lépett fel, amelyet Törökország – saját területi integritását veszélyben érezve – nem szemlélhetett tétlenül. Ankara kijelentette, hogy az Eufrátesz a „vörös vonal”: a kurdok nem hozhatnak létre egy összefüggő saját régiót Szíriában a szír–török határ mentén. Ha mégis megpróbálják, akkor a TSK válaszcspásaival kell szembenézniük.³³ A PKK és a PYD azonos szervezetként történő kezelése ugyanakkor nem sok teret enged az eltérő bánásmódnak abban az értelemben sem, hogy Ankara nehezen tud egy időben fegyverrel harcolni a kurdok ellen Szíriában, és békéről tárgyalni a „saját” kurdjaival.³⁴ A szíriai események a másik oldalról a PKK-ra is hatnak. A szervezet magabiztossága egyre növekszik, és igyekszik tőkét kovácsolni a PYD sikereiből, erősíteni pozícióját, valamint növelni a legitimitását mind a kurdok között, mind nemzetközi szinten. A PKK-nak a szíriai események következtében megerősödöttnek érzett pozíciójából nem érdeke a harcok beszüntetése és a visszatérés a tárgyalóasztalhoz.

A rendezés esélye

A 2015 nyarán kibontakozó események az 1990-es évek polgárháború közeli állapotait idézik Délkelet-Törökországban.³⁵ A fegyveres harcok kiújulása mellett a tárgyalások megszakadásának egy másik fontos következménye, hogy Törökország nagyvárosaiban megsza- porodtak a kurd támadók – elsősorban a PKK, valamint a Kurdisztáni Szabadság Sólymai

³¹ Erdoğan okkal reménykedhetett a HDP támogatásában, egyfajta „hallgatólagos megállapodásként”: megadja a kurdoknak, amit akarnak, cserébe ők pedig megadják neki, amit ő akar, vagyis támogatást az elnöki rendszerhez. Egy alkalommal maga Abdullah Öcalan is kijelentette, hogy hajlandók lennének támogatni Erdoğan elnöki rendszerét, cserébe bizonyos kedvezményéért. Lásd: İfte İmrhal görüşmesinin tutanaklarımın tam metni!, [online], 2013. 02. 28. Forrás: T24.com [2016. 05. 20.].

³² A módszer hosszabb távon is „működni” látszik: egy 2016. októberi felmérés szerint a HDP szavazói támogatása 6,2%-ra csökkent. Turks Demand Reintroduction of Death Penalty: Poll, [online], 2016. 10. 21. Forrás: Turkishsquare.com [2016. 11. 02.].

³³ Turkey says west of Euphrates ‚red line’ in northern Syria, [online], 2015. 07. 01. Forrás: Trtworld.com [2016. 05. 10.].

³⁴ Az összekapcsoltságra jó példa Kobani esete 2014 őszén. Bővebben lásd a harmadik fejezetben.

³⁵ Ha a harcok „mérlegét” nézzük: 2015 júliusától 2016. március 28-ig a TSK információi szerint 5359, túlnyomórészt PKK-s „terroristát” tettek ártalmatlanná (3583 halott, 601 sebesült, 601 foglyul ejtett, 574 megadta magát), miközben a TSK oldalán 355-en veszítették életüket (232 katona, 139 rendőr, 7 faluőr). Az összecsapásoknak mindeddig több mint 300 civil áldozata is van, és több mint 355 ezer ember kényszerült elhagyni otthonát.

(*Teyrêbazên Azadiya Kurdistan – TAK*) nevű szervezet – által magukra vállalt terrorista-mérényletek.. A török kormány, noha arra odafigyel, hogy ne mossa össze a kurdokat egy az egyben a terrorizmussal, az ellenzéki hangokat (a kurd politikai vezetőket, a kurd médiában dolgozókat) a PKK-val és ezen keresztül a terrorizmussal fennálló kapcsolatok vádjával/ürügyén hatékonyan kriminalizálja, ezzel szolgáltatva indokot a letartóztatásokhoz és felfüggesztésekhez.

Erdoğan elnök a PKK-ról beszélve azt nyilatkozta, folytatják a harcot, ameddig az utolsó terroristát is semlegesítik.³⁶ Három évtizednyi véres konfliktus után ugyanakkor mindkét fél tisztában van vele, hogy a katonai eszközök önmagukban nem vezethetnek győzelemre. Valódi, átfogó reformok nélkül – még ha sikerülne is megvalósítani – ismét csak fegyverszünet születhet, nem béke. Az AKP 2002-es hatalomra kerülését követően több módszerrel is próbálkozott: amnesztiával, tárgyalásokkal, a délkeleti területek gazdasági fejlesztésével. Ezeket kellene most ismét elővenni, kiegészítve egyéb eszközökkel. Nagyobb hangsúlyt lehetne fektetni például az oktatásra, amelyen keresztül az értékek egyfajta alapvető közösségét lehetne megteremteni, illetve a kommunikációra, lehetővé téve a szabad véleménynyilvánítást a kurdokat érintő kérdésekben is, ami a megoldáshoz, a török kisebbségkép esetleges újragondolásához vezető konstruktív vita alapja. A konfliktus során keletkező anyagi károk orvoslása mellett megfelelő hangsúlyt kellene fordítani a nem anyagi károkra is; az emberi jogsértések, rendőri túlkapások kivizsgálása elengedhetetlen lenne a kurd állampolgárok bizalmának helyreállításához. Tartós megoldáshoz a konfliktus gyökereinek kezelésére lenne szükség, ami csak egy hosszú távú, széles társadalmi konszenzus alapuló politikai stratégia keretében lehet megvalósítható.

Puccskísérlet és következményei

A puccskísérlet fontosabb eseményei

2016. július 15-én délután Ankarában és Isztambulban lövések és robbanások hallatszóttak, a levegőben katonai helikopterek és vadászgépek tűntek fel. Nem sokkal később Binali Yıldırım török miniszterelnök bejelentette, hogy katonai puccskísérlet van folyamatban a kormány és Erdoğan elnök ellen, a biztonsági erők pedig felvették a harcot a felkelőkkel. Kora este folyamán Isztambulban katonák foglalták el a fontos stratégiai pontokat: ellenőrzésük alá vonták például az Atatürk nemzetközi repülőtérrel, valamint lezárták a Boszporuszon átívelő Fátih Szultán Mehmed és Boszporusz hidakat. Az állami televízióban (TRT) eközben egy magát Béke Otthon Tanácsnak (*Yurtta Sulh Konseyi*) nevező csoport beolvastatta közleményét, amely szerint a hadsereg a demokratikus jogállamiság és szekularizmus védelmében átvette a hatalmat, és a rend helyreállításáig kijárási tilalmat rendelt el.³⁷

³⁶ President Erdoğan Addresses Kızılay General Assembly, [online], 2016. 04. 04. Forrás: Tccb.gov.tr [2016. 05. 28.].

³⁷ A közlemény emellett többek között Törökország nemzetközi megbecsültségének eljátszását, a korrupció hatalmas, az állam létét fenyegető mértékét veti a kormány szemére és nevezi meg a beavatkozás indokaként. A teljes szöveg angolul és törökül: Robert Huggins: Turkish Military Broadcasted Statement About Coup on TRT News Station, [online], 2016. 07. 15. Forrás: Yeoldejournalist.com [2016.11. 01.].

A puccskísérlet eseményeiben fordulópontot jelentett, amikor Erdoğan elnök, akinek hollétéről sokáig ellentmondásos információk keringtek, a FaceTime nevű mobiltelefonos alkalmazáson keresztül magángépéről kapcsolatba tudott lépni a CNN Türk egyik szerkesztőjével, és ily módon közvetlenül szólhatott a nemzethez. Erdoğan felszólított minden török állampolgárt, hogy vonuljon az utcákra, így fejezve ki tiltakozását a demokráciát semmibe vevő, erőszakos hatalomátvételi kísérlet ellen. Az üzenet célba ért. Miután a török ellenzéki pártok is kivétel nélkül elhatárolódtak a puccsistáktól, civilek ezrei özönlöttek az utcákra, politikai pártállástól függetlenül, megbénítva a puccsban részt vevő katonákat. A harcok az éjszaka folyamán nem csitulak. Bombatalálat érte például a török parlament épületét is.

Valamivel hajnali négy óra után Erdoğan magángépe sikeresen landolt az addigra biztosított Atatürk repülőtéren, és az elnök még ott beszédet mondott, amelyben kijelentette, meg fogják büntetni a puccsban résztvevőket. Magát a puccskísérletet „Isten ajándékának” nevezte, amely lehetőséget ad a haderő megtisztítására. Reggelre a puccs teljes egészében elbukott. A hatalomátvételi kísérletben az éjszaka során 290-en veszítették életüket.³⁸

Olvasatok

Bár a katonai puccsoknak komoly „hagyománya” van Törökországban (a TSK 1960-ban, 1971-ben, 1980-ban és 1997-ben hajtott végre sikeres ideiglenes katonai hatalomátvételt), a 2015. júliusi kísérlet mégis a meglepetés erejével hatott. Az Erdoğan-kormány elmúlt években hozott, tudatos intézkedései ugyanis rendkívül jelentős mértékben meggyengítették a Török Fegyveres Erőket, így kevesen számítottak rá, hogy képes lehet végrehajtani a hatalomátvételt – végső soron nem is volt rá képes. A puccskísérlet elkövetőinek hátterét illetően (egyelőre) nem rendelkezünk minden kétséget kizáróan biztos információkkal, így a történetek vizsgálatakor indokolt különböző értelmezési keretekről beszélni. Annál is inkább, hiszen a tények olvasata, és hogy azokat mire használják fel, a mai világban sokszor még nagyobb jelentőséggel is bírhat, mint az, hogy valójában ki szervezte meg az adott eseményt.

A török kormány hivatalos álláspontja szerint az 1999 óta Pennsylvaniában tartózkodó Fethullah Gülen, valamint az általa irányított FETÖ terrorszervezet felelősek a puccs megtervezéséért és kivitelezéséért; Gülen és a FETÖ az elmúlt években történt kiszorítására tett politikai lépésekre adott kétségbeesett válaszként próbálkozott a katonai hatalomátvétel eszközével. Gülen az eseményt követően szinte azonnal elítélte azt, és tagadta, hogy bármi köze lenne hozzá. Sőt felvetette, hogy esetleg éppen maga a török elnök szervezte meg, aki vitathatatlanul megerősödve került ki a sikertelen kísérletből. Sokan valószínűsítik azt is, hogy ha Erdoğan nem is maga tervezte meg az „álpuccsot”, tudott róla, hogy valami készül ellene, azonban nem lépett fel idő előtt, mert annak is tudatában volt, hogy a sikerhez nem elég erősek a szervezkedők. Egy következő, leginkább a nyugati médiában megjelent olvasat szerint – csakúgy, mint a múltban – a TSK egy Atatürk elveihez hű, szekuláris magja követte el a puccskísérletet. A történelmi tapasztalatok mellett ezt a nézetet támogatja a Béke

³⁸ Georgi Gotev: Erdoğan says coup was 'gift from God' to reshape country, punish enemies, [online], 2016. 07. 18. Forrás: Euractiv.com [2016. 11. 01.].

Otthon Tanácsnak a szekularizmust több alkalommal is említő közleménye, amelyben azt is kiemelik, hogy a kormány olyan körülményeket teremt, amelyben a TSK nem tudja megfelelően ellátni feladatát, az ország védelmét; illetve maga a csoport neve is erre utal, amely az államalapító egyik jelmondatát idézi: „Béke otthon, béke a világban.” A kemalisták döntő részét ugyanakkor az Ergenekon- és a Balyoz-ügyek már korábban eltávolították a hatalom közeléből. Egy árnyaltabb álláspont szerint egy heterogén csoport volt az elkövető, amely tagjai megalégtették Erdoğan egyre autoriterebb hatalmát, és egyfajta utolsó esélyt láttak arra, hogy változtassanak azon az irányon, amerre Törökország halad.

A puccskísérlet következményei

A puccskísérlet bukása után néhány nappal (július 20-án) a török kormány három hónapos rendkívüli állapotot hirdetett, amit aztán újabb kilencven nappal meghosszabbított, ezzel és a demokrácia védelmének jelszavával legitimálva intézkedéseit és a rendeletek útján történő kormányzást. A puccskísérlet azonnali következménye a felelősségre vonások megkezdése volt. Alig néhány hónap alatt 32 ezer embert tartóztattak le, és további körülbelül százezret függesztettek fel vagy távolítottak el az állásából.³⁹ A tisztogatásokban szinte minden terület érintett: fegyveres erők, minisztériumok, média, egészségügy, oktatás, sport, külképviseletek. Pénzintézeteket, médiumokat, egyetemeket, alapítványokat, egyesületeket, gyárakat zártak be. Az intézkedéseknek határon átnyúló következményei is voltak; a török állam felszólította a nemzetközi közösséget, hogy zárják be a FETÖ-höz kötődő intézményeket, ami elsősorban az alapítványi iskolákat érintette.⁴⁰ Ankara pedig hivatalosan is kérte Gülen kiadatását az Egyesült Államoktól. Hirtelen mindenért Gülen lett a hibás. Olyan múltbeli eseményekhez kezdték hozzákötni a nevét, mint például az orosz Szu-24-es repülőgép 2015. novemberi lelövése, Hrant Dink örmény-török származású újságíró nagy port kavart, 2007-es meggyilkolása, vagy a törökországi bányakatasztrófák.⁴¹ Ennek a gondolatmenetnek Gülen ellehetetlenítése mellett egy másik fontos hozadéka, hogy a kormány által közvetített üzenet szerint a múlt hibáiért és bűneiért Gülen a hibás, vagyis nem „mi”, a török emberek, még kevésbé a török döntéshozók.⁴²

A puccskísérlet egy másik fontos következménye a török biztonsági struktúra átalakítása, amelynek legszembevetőbb eleme a civil kontroll nagymértékű megerősítése.⁴³ A szárazföldi erők, a légierő és a haditengerészet parancsnoka ezentúl a vezérkari főnök

³⁹ Ali Bayramoğlu: Turkey's new paradox, [online], 2016. 10. 14. Forrás: Al-Monitor.com [2016. 11. 01.].

⁴⁰ Ennek a kérésnek egyes államok eleget tettek (például Szomália), a többség azonban nem. Turkey puts pressure on foreign countries to close Gulen-linked schools, [online], 2016. 07. 30. Forrás: TheNational.ae [2016. 11. 01.].

⁴¹ İrfan Aktan: What's behind AKP's allegations of Gulen-PKK ties?, [online], 2016. 08. 15. Forrás: Al-Monitor.com [2016. 11. 02].

⁴² A kormány ugyanakkor bizonyos szimbolikus intézkedéseivel túlzásokba látszik esni. A puccs résztvevőit külön helyen, az Árulók Temetőjében temették el, és megtagadták tőlük a gyászszertartást. A közlekedési hatóság pedig vissza akarta hívni az FG betűket tartalmazó rendszám táblákat, hogy még ilyen módon, monogramját látva se emlékezzenek Fethullah Gülenre.

⁴³ A puccskísérletet követő intézkedések részeként megvalósították továbbá a fegyveres erők egy részének relokációját is: a nehéz- és páncélos kötelékeket kitelepítették a nagyvárosok központjából, valamint bezárták a puccsban érintett katonai létesítményeket. A vezérkar, védelmi minisztérium és hírszerzés egy helyre költöztetésével továbbá egy „török Pentagon” terveznek létrehozni. 'Turkish Pentagon' to be formed in capital Ankara: Report, [online], 2016. 10. 04. Forrás: HurriyetDailyNews.com [2016. 11. 07.].

helyett közvetlenül a védelmi miniszternek jelent, a miniszterelnök és az elnök pedig jogosultak közvetlenül utasítást adni a haderőnemi parancsnokoknak anélkül, hogy az keresztülmenne a vezérkari főnökön. Az előléptetésekért, kitüntetésekért és nyugdíjazásért felelős Legfelsőbb Katonai Tanács (YAŞ) tagjai közé a miniszterelnök és a védelmi miniszter mellé további civilek kerültek be a miniszterelnök-helyettesek, valamint az igazságügyi, kül- és belügyminiszter személyében. Átalakítani tervezik a katonai oktatás rendszerét is. A TSK vezetésirányítása alatt működő tucatnyi, komoly hagyományokkal rendelkező katonai szakközépiskola és akadémia bezárásával megalakul a Védelmi Minisztérium ellenőrzése alatt álló, az elnök által kinevezett rektor vezette Nemzetvédelmi Egyetem Isztambulban, amely a katonai oktatás minden szintjéért felel majd.⁴⁴ Szakértők arra figyelmeztetnek, hogy a fenti intézkedések, különösen a toborzás és az előléptetések kérdésének civil, konkrétan kormányzati irányítás alá vonása a fegyveres erők átpolitizálódásáig juthat, ahol a képességek helyett a párhúságé a főszerep, ami a haderő presztízsének elvesztését és a professzionalizmus csökkenését eredményezi.⁴⁵

A terrorellenes harc és kérdőjelei

Törökországban 2015 júniusa óta több mint 350-en haltak meg az „Iszlám Állam”, vagy különböző kurd szervezetek által magukra vállalt tucatnyi merényletben.⁴⁶ A bizonytalanság érzékenyen érinti a török gazdaságot is, ami leglátványosabban a turizmus visszaesésében mutatkozik meg.⁴⁷ A törökök a szomszédban zajló szíriai események következtében nincsenek könnyű helyzetben a biztonság megteremtése szempontjából. A másik oldalról ugyanakkor a külső szemlélőnek az lehet az érzése, hogy a terrorizmus elleni harc időnként átbillen politikai tisztogatási hullámba, és a török állami szervek nemcsak a terrorizmus ellen lépnek fel, hanem annak jelszavával mindazok ellen, akik veszélyeztetik a kormányzó AKP hatalmát.⁴⁸ A demokratikus jogok súlyos megsértésének veszélye mellett ez a gyakorlat, sőt valóságtartalmától függetlenül lényegében már annak percepciója is aggasztó mértékben megnöveli az egyébként is rendkívül polarizált török társadalom belső megosztottságát. A jövőt illetően a növekvő társadalmi feszültségek rejtik magukban az egyik legnagyobb kockázatot Törökország belső stabilitására nézve, amit a kormány – ha folytatja

⁴⁴ Metin Gürcan: How Turkey is reforming its military, [online], 2016. 08. 08. Forrás: Al-Monitor.com [2016. 11. 04.].

⁴⁵ Barçın Yinanç: Post-coup attempt restructuring means Turkish army may no longer be functional: Özcan, [online], 2016. 11. 07. Forrás: HurriyetDailyNews.com [2016. 11. 07.].

⁴⁶ Egy viszonyszám: Törökországban 2014-ben 3524-en haltak meg közúti balesetben. Az elhárító szolgálatok hatékonyságának értékelésekor érdemes azt is szem előtt tartani, hogy bár az elkövetett támadások mennyisége soknak tűnik, nem tudhatjuk, hogy ezen felül mennyit hiúsítottak meg.

⁴⁷ 2016 első tíz hónapjában több mint 11 millióval kevesebb turista érkezett Törökországba, mint a megelőző év ugyanezen időszakában. Number of Arriving-Departing Visitors, Foreigners and Citizens, [online], 2016. Forrás: Kultur.gov.tr [2016. 11. 11.].

⁴⁸ A török jogszabályok a bevett európai értelmezésnél tágabban definiálják a terrorizmus fogalmát. A sokat kritizált török terrorizmus elleni törvény szerint terrorizmusnak számít például minden olyan cselekedet, amelynek célja a Köztársaság alkotmányban meghatározott (politikai, jogi, társadalmi, gazdasági és szekuláris) jellegének megváltoztatása, az állam oszthatatlan (területi, nemzeti) egységének megkárosítása, az államhatalom meggyengítése vagy megragadása. Külön szabályozás vonatkozik a terrorizmus pártolóra. Az egyik leggyakoribb vád a szintén tágan értelmezett „terrorizmuspárti propaganda” folytatása.

a jelenlegi politikáját – a megbékélés keresése helyett még tovább erősít, és ez belső robbanással fenyegethet.

A valódi terrorista és a politikai ellenfél megkülönböztetése mellett az egyes terror-szervezetek közötti határozottabb különbségtétel is indokolt. A török kormányzati retorika, ha terrorszervezetekről beszél, három fő csoportot jelöl meg: Fethullah Gülen FETÖ terrorszervezetét, a kurd PKK-t (a TAK-ot a PKK városi hadviselési egységének tekinti) és az „Iszlám Államot”. Azáltal, hogy mindhárom csoport tagjait és szimpatizánsait terroristának nevezik, legitimálják a velük szembeni fellépést. E szervezetek összemossa és a terrorizmus ernyője alatti, megkülönböztetés nélküli kezelése ugyanakkor akadályozza az általuk jelentett fenyegetéssel szembeni valóban hatékony fellépést. Ankarának szem előtt kell tartania, hogy három teljesen más csoportról van szó, különböző tagokkal és célokkal, éppen ezért a velük szembeni fellépés is csak eltérő módon és eszközökkel lehet eredményes.

Törökország külső válságai

A „nulla probléma a szomszédokkal” politika és bukása

A davutoğlui külpolitika fő elemei

A Török Köztársaság külpolitikáját 1923-as megalakulásától egészen a nyolcvanas évekig az izolacionizmus jellemezte. Az Oszmán Birodalom romjain megszülető új állam (és nemzet) felépítése egy a világtól elforduló, önmagára koncentrálnó külpolitikát kívánt meg.⁴⁹ Az elzárkózásra épülő irányvonalban Turgut Özal miniszterelnöksége (1983–1989), majd elnöksége (1989–1993) hozott először igazi változást, Özal halálát követően azonban a felélenkülő török aktivitás a nemzetközi szinten visszaesett, és Ankarát ismét mindenekelőtt saját belső gondjai kötötték le. Ez volt az az időszak, a kétpólusú világrend felbomlása, amikor Törökországnak – számos más államhoz hasonlóan – újra kellett definiálnia önmagát és a világban betöltött szerepét. Rövid ideig úgy látszott, a hidegháború idején a nyugati szövetségrendszerben kitüntetett helyet elfoglaló állam a Szovjetunió szétesésével elveszíti addigi súlyát. A közvetlen környezetében (Balkán, Kaukázus, Perzsa/Arab-öböl) kibontakozó válságok, majd a 2001. szeptember 11-ét követően a térségben megindult amerikai terrorellenes harc azonban megmutatták, hogy Törökország továbbra is megkerülhetetlen szereplő és a tágabb régió geostratégiai kulcsállama. Az események egyben felhívták az ankarai vezetés figyelmét államuk instabil közvetlen nemzetközi környezetére.

Ezek a megfigyelések minden bizonnyal hatást gyakoroltak Ahmet Davutoğlu professzorra is (2009–2014 külügyminiszter, 2014–2016 miniszterelnök), aki, főművének tekinthető 2001-ben megjelent *Stratégiai mélység*⁵⁰ (*Stratejik Derinlik*) című könyvében foglalta össze a török külpolitikát hosszú időre meghatározó gondolatait. A *Stratégiai mélység* kulcsszavai a multidimenziós külpolitika, „ritmikus” diplomácia, proaktív regionális po-

⁴⁹ Rada Csaba: Bezárkózásból kiteljesedő aktivizmus: a török külpolitika átalakulásának okai. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 9. évf., 2016/3, 3–17. o.

⁵⁰ Ahmet Davutoğlu: *Stratégiai mélység – Törökország nemzetközi helyzete*. Antall József Tudásközpont, Budapest, 2016.

litika, valamint a koncepció szimbólumává vált „nulla probléma a szomszédokkal”-politika. Davutoğlu rámutat, hogy Törökország egyedülálló geopolitikai helyzete önmagában nem érték, csak ha ki is tudja azt használni egy, az aktuális helyzethez illeszkedő külpolitikai stratégia hatékony eszközeként. A regionális befolyás növelésének (egyik) végső célja – Davutoğlu értelmezésében – az ország globális helyzetének megerősítése; másként megfogalmazva, az ország politikai, gazdasági, kulturális súlya nemzetközi szinten nagymértékben a saját szűkebb térségében bírt befolyásától és teljesítményétől függ.

Ezen elgondolás látványos következményeként Törökország aktív külpolitikába kezdett közvetlen földrajzi környezetében, ami a korábbi évtizedekben elhanyagolt közel-keleti térség felértékelődésével járt együtt. Abban, hogy az ország Davutoğlu megfogalmazott elméleti alapvetéseit a gyakorlatba is át tudta ültetni, szerepe volt a törökországi belső folyamatoknak is, valamint a felemelkedő konzervatív anatóliai gazdasági elitnek, amely közel-keleti gazdasági nyitást követelt. A közel-keleti államokkal való interakciók intenzívebbé válása – ami nagyban épített a közös történelmi-kulturális örökség és muszlim identitás nyújtotta lehetőségekre – azonban önmagában még nem jelentette azt, hogy Törökország elfordult volna a Nyugattól, mint ahogyan azt leegyszerűsítve értelmezhetnénk. Egyszerűen arról van szó, hogy míg korábban Törökország számára a Nyugattal fenntartott kapcsolatok a legfontosabb külkapcsolatok voltak, most csupán azok egyikévé váltak a sok közül. Davutoğlu érvelése szerint a környező régióbeli (Közél-Kelet, Balkán, Kaukázus) folyamatokra hatni nem képes Törökország kevésbé érdekes/értékes a Nyugat számára is. E gondolatmenet mentén tehát ugyanúgy igazolhatnánk akár azt is, hogy Ankara multidimenziós külpolitikájával azt igyekszik demonstrálni, mennyire hasznos és befolyásos tagja lenne az európai közösségnek.

Ankara egyre magabiztosabb külpolitikáját úgy értelmezhetjük az új koncepció fényében, mint egy „központi ország” felemelkedése egy „hídország” helyett. Törökország hídszerepbe történő pozicionálása egy időben a retorika bevett része volt, ma azonban már a törökök maguk is egyre inkább tiltakoznak a megnevezés ellen, ami jól mutatja a politika változását. Davutoğlu a Londoni Közgazdasági Egyetemen (LSE) tartott 2013. márciusi beszédében a következőt mondta erről: „Nem szeretem a híd kifejezést. A híd egy passzív entitás két oldal között. Van két oldal és te vagy a híd. Nem, mi része vagyunk mindkét oldalnak. Részesei minden eseménynek.”⁵¹

Elmélete elsősorban liberális elemekre, az úgynevezett puha hatalmi (*soft power*) eszközök (például nyilvános diplomácia, konfliktusokban aktív közvetítő szerep, saját „muszlim demokráciájának” példaként állítása más államok elé, nagyarányú fejlesztési támogatások)⁵² alkalmazására épít; ha nemcsak elemeiben, hanem összességében nézzük a koncepciót, akkor az évszázados, tiszta török reálpolitika alapjait és egy nagyon is pragmatikus megfontolást fedezhetünk fel mögötte, amely felismeri, hogy Törökország e módszerekkel növelheti legjobban a befolyását és érvényesítheti érdekeit. A Davutoğlu által felvázolt külpolitikai elmélet rendkívüli stratégiai rugalmasságot biztosít Ankara számára,

⁵¹ A beszéd írott változata angol nyelven megtekinthető a Török Köztársaság Külügyminisztériumának honlapján: Mfa.gov.tr [2016. 11. 12.].

⁵² Balogh István et. al.: Kapacitások és ambíciók: a török közel-keleti külpolitika alapjai, [online], 2013. Forrás: KKI.gov.hu [2016. 11. 12.].

ami különösen az országot körülvevő instabil környezetet figyelembe véve sok esetben felbecsülhetetlen jelentőségű lehet. Azáltal, hogy Törökország egyre több szereplővel működik együtt, nem függ túlzottan egyetlen másik államtól sem, és szükség esetén viszonylag könnyen tud ellensúlyt építeni az érdekeit veszélyeztető erőkkel szemben. Az aktív szerepvállalás mellett, hogy ezáltal a legtöbb kérdésben megkerülhetetlenné teszi magát, egyben már a nagyhatalmi szerep képét alapozza meg. A békülés a környező államokkal, és egy stabil „hinterland” kiépítése a külpolitikai mozgáster növelése mellett nyugodt feltételeket és kibővült lehetőségeket biztosít a török gazdasági fejlődéshez. A „puha eszközök” mellett ugyanakkor a háttérben azért ott vannak a kemény hatalmi eszközök is: egy közel egymillió fős, modern fegyveres erő, ami kellő alátámasztásaként szolgál a török érdekeknek.

A kezdeti években a davutoğlui külpolitika látványos sikereket ért el. A török kül gazdasági kapcsolatok diverzifikálódtak; megjelentek olyan távoli térségekben, mint például Dél-Amerika; Törökország az ENSZ Biztonsági Tanácsának nem állandó tagja lett, köszönhetően elsősorban az aktivizálódó török afrikai fejlesztési politika következtében leadott afrikai szavazatoknak; a török miniszterelnököt példa nélküli módon meghívták az Arab Liga csúcserkeztetére. Ankara jó kapcsolatokat épített ki a régi „ellenségekkel”, mint például a görögökkel és a szíriai kormánnyal, normalizációt kísérelt meg Örményországgal, és szorgalmazta a ciprusi rendezés előmozdítását. Közvetített többek között az iráni nukleáris kérdésben, a palesztin–izraeli konfliktusban, a szemben álló felek között Libanonban, Szomáliában, Afganisztánban.

Az új külpolitikai irányvonal szembetűnő „mellékhatása” volt ugyanakkor a török elhidegülés Izraeltől. A kapcsolatok megszakításának közvetlen kiváltó oka az úgynevezett flottilla-incidens volt, az izraeli blokádön keresztül a Gázai övezetbe tartó Mavi Marmara nevű török segélyszállító hajó Izrael általi megtámadása 2010-ben, melynek során kilenc török aktivista vesztette életét. A két állam távolodása azonban már korábban megkezdődött, a 2008–2009-es gázai háborúban pedig a növekvő szakadék nyilvánvalóvá vált, amit jól mutatott például Erdogan 2009-es emlékezetes davosi beszéde is.⁵³ A török külpolitika az izraeli kapcsolatok megromlását „ugródeszkaként” igyekezett használni az arab országokkal kiépített kapcsolatok erősítésében.⁵⁴

Az „arab tavasz” és a davutoğlui doktrína

A 2010 decemberében, a tunéziai Muhammed Búazízi önégetését követően a Közel-Keleten megindult, „arab tavaszként” emlegetett folyamat rendkívül nehéz helyzetbe hozta a török vezetést. Ahogyan egy újságíró találóan megjegyezte, Törökországnak hirtelen

⁵³ A török miniszterelnök a davosi Világ gazdasági Fórumon szenvedélyes beszédében többek között ártatlan gyerekek meggyilkolását vetette Simon Peresz izraeli elnök szemére. Azzal vádolta a moderátort, hogy nem engedi beszélni, majd kiviharzott a színpadról. A beszéd teljes szövege több helyen is meghallgatható online, például: Erdogan speaks against peres at Davos, [online], 2013. Forrás: Youtube.com [2016. 11. 12.].

⁵⁴ Balogh István et al.: Kapacitások és ambíciók: a török közel-keleti külpolitika alapjai. ... *i. m.*

„nulla szomszédja lett probléma nélkül.”⁵⁵ Ankara az „arab tavasz” során számos, utólag hibásnak bizonyult döntést hozott, aminek következményeként fokozatosan elszigetelődött. A *Stratégiai mélységben* leírt külpolitikát alapvetően békeidőre találták ki, és nem jelölt ki hasonló helyzetekben követendő irányvonalat. A török vezetés így rögtönözni kényszerült.

Az ilyen horderejű váratlan és megjósolhatatlan kimenetelű változások szinte mindig egyszerre jelentenek kihívást és lehetőséget az érintett szereplők számára. Ankara reakcióját az „arab tavaszra” két eltérő olvasat mentén értelmezhetjük. Egyrészt felfoghatjuk a kialakult helyzetet morális dilemmaként. Ankara korábbi stratégiája a fennálló rezsimekkel való együttműködésre épült, és a jó kapcsolatok érdekében nem szorgalmazta a demokrácia, és különböző nyugati értékek terjesztését. Az „arab tavasz” során megindult felkelések esetében viszont az emberi jogok védelme és a demokrácia értékei a korábbiaknál élesebben álltak szemben az autoriter, elnyomó hatalmakkal, ami a törököket választás elé állította etikai normák és önérdék között – ők pedig az előbbit választották.⁵⁶ A „nulla probléma a szomszédokkal” elvét átértelmezték: többé nem a kormányokra, hanem a környező államok népeire, közvetlenül az emberekre vonatkoztatták.⁵⁷

A második, realistább értelmezés szerint Törökország a kibontakozó eseményekben lehetőséget látott arra, hogy növelje befolyását a régió formálódó új rendjének aktív alakításával. E nézet szerint a törökök a „birodalmi fantázia” megvalósításának kedvéért félretették a jól bevált pragmatizmust. Ankara azonban túlterjeszkedett, és azon vette észre magát, hogy bevonódott a környező államok belső konfliktusaiba, saját érdekeit és területi integritását is veszélybe sodorva.⁵⁸

Törökország eltérően reagált az egyes országokban bekövetkező változásokra, politikáját nem jellemezte stratégiai következetesség. Ankara lényegében az összes közel-keleti konfliktusban „rossz lóra tett”. Üdvözölte a Muszlim Testvériség hatalomra kerülését Egyiptomban, a szervezetben ugyanis a török modell, ezáltal saját befolyása terjesztésének eszközt látta, és igyekezett mind a hálózatot, mind saját „brandjét” más államokban is terjeszteni.⁵⁹ Mohamed Murszi egyiptomi elnök azonban rövidesen megbukott, a Muszlim Testvériséget pedig ismét betiltották az országban. Ankara ezzel egy időben határozottan kiállt Bassár el-Aszad szíriai elnök távozása mellett, aki azonban még mindig hatalmon van. Ez utóbbi olyan hibának bizonyult, aminek következményeit tekintve hosszú időre negatív spirálba lökte Törökországot.

⁵⁵ Joost Legendijk: Zero neighbors without problems, [online], 2011. 11. 01. Forrás: TodaysZaman.com [2013. 08. 17.].

⁵⁶ Ziya Öniş: Turkey and the Arab Spring: Between Ethics and Self-Interest, *Insight Turkey*, 14. évf., 2012/3, 45–63. o.

⁵⁷ Ahmet Davutoğlu: Yeni Dönemde Sıfır Sorun Politikası, [online], 2013. 03. 21. Forrás: Mfa.gov.tr [2016. 11. 12.].

⁵⁸ Kemal Kirişçi: Is Turkish foreign policy becoming pragmatic again?, [online], 2016. 07. 11. Forrás: Brookings.edu [2016. 11. 12.].

⁵⁹ Mohammad Abdel-Kader: Turkey's relationship with the Muslim Brotherhood, [online], 2013. 10. 14. Forrás: English.alarabiya.net [2016. 11. 12.].

Törökország és a szíriai válság

Török érdekek a szíriai válságban

1. térkép: Erőviszonyok a török határ mentén 2015 végén

Forrás: Cale Salih: Turkey, The Kurd and The Fight Against Islamic State, [online], 2015. 09., 3. o. *Forrás:* Ecfr.eu [2016. 05. 20.]

A szíriai konfliktus alapjaiban határozza meg Ankara kül- és belpolitikáját. Elsőként az olyan általánosnak nevezhető kihívásokat, kockázatokat és fenyegetéseket említhetjük, amelyek egy államot közvetlenül érintenek a szomszédságában zajló bármilyen fegyveres konfliktus esetén. Ilyen például a határbiztonság, határellenőrzés kérdésköre. A határ menti összecsapások következményeként az elmúlt években több alkalommal csapódtak be célt tévesztett tüzérségi lövedékek török területen. A kaotikus szíriai viszonyokat kihasználva csempészek és különböző szélsőséges elemek tudtak beszivárogni a „zöldhatáron” keresztül. Az elhúzódozó fegyveres összecsapások pedig menekültek tömegeit indították meg a török határ felé, aminek következményeként jelenleg több mint hárommillió, túlnyomórészt szíriai menekült tartózkodik Törökország területén; ellátásuk és elhelyezésük komoly gazdasági terhet ró az országra, és növekvő társadalmi feszültségekhez vezet. Elmondhatjuk tehát, hogy Ankarának a fenti szempontokból kifejezetten érdeke a szíriai rendezés. Közel sem mindegy azonban, hogy ez a „rendezés” milyen módon következik be. A szíriai helyzet ugyanis Ankara számára a felsoroltak mellett speciális, stratégiai szinten megjelenő kockázatokat és fenyegetéseket is rejt magában.

Törökország egyszerre három háborút vív Szíriában: a szíriai kurdok, az Aszad-rezsim, valamint az úgynevezett „Iszlám Állam” ellen. A szíriai erők közül az említett három szereplőkört leszámítva a Szabad Szíriai Hadsereget alkotó több tucat milícia, az úgynevezett „mérsékelt szíriai ellenzék” az egyetlen megmaradt tényező, amelyet Ankara támogathat

és támogat is.⁶⁰ Törökország és a konfliktusban aktívan jelen lévő különböző (globális és regionális) nagyhatalmak közötti kapcsolat minőségét nagymértékben meghatározza, hogy az egyes államok saját érdekeik mentén mely csoportokat támogatják, és melyek legyőzését tekintik elsődleges prioritásnak a szíriai harcokban.

Törökország és Szíria az „arab tavaszt” megelőzően a „nulla probléma politika” részeként – a két ország közötti korábbi komoly feszültségeket (Hatay tartomány hovatartozásának kérdése, a vita az Eufrátesz vízének megosztásáról, a PKK-nak a szír rezsim általi támogatása) áthidalva – jó kapcsolatokat épített ki egymással (lásd például szabadkereskedelmi egyezmény 2004-ben, közös katonai gyakorlat és vízumentességi megállapodás 2009-ben, kölcsönös magas szintű találkozók). A szíriai tüntetések kezdetekor, 2011 tavaszán Ankara eleinte közvetíteni próbált, és reformokra szólította fel a Bassár el-Aszad vezette szíriai kormányt. Miután azonban reformokra nem került sor, az erőszak pedig fokozódott, Törökország – Abdullah Gül elnök szavaival élve – „elveszítette az Aszad-rezsimbe vetett bizalmát”.⁶¹ Ezt követően novembertől Ankara aktívan elkezdte támogatni a szíriai ellenzéket (Szíriai Nemzeti Tanács, Szabad Szíriai Hadsereg, Szíria Barátai-csoport). Számolt azzal, hogy az egyiptomi Hoszni Mubárákhoz és a líbiai Moammer Kadhafihoz hasonlóan Aszad is rövidesen megbukik, helyette pedig egy Ankarához lojális vezetőt segíthetnek hatalomra Szíriában – ez azonban, mint utólag kiderült, döntő tévedés volt.

Törökország számára a szíriai konfliktusban az Aszad-rezsim eltávolítása mellett a másik legfőbb hajtóerő a kurd autonómatörekvések megakadályozása. A török nézőpont megértéséhez fontos látni, hogy Törökország nem az „Iszlám Államot”, hanem a kurdokat tekinti, vagy legalábbis tekintette sokáig saját túlélésére nézve a legnagyobb fenyegetésnek. Szíriában a polgárháború 2011-es kitörését megelőző időszakban mintegy 2 millió kurd élt. Ők – Törökországhoz, Irakhoz és Iránhoz hasonlóan – Szíriában sem alkotnak egy teljesen egységes, homogén csoportot. Legmeghatározóbb erejük a Demokratikus Egyesülés Pártja (*Partiya Yekîtiya Demokrat – PYD*), amely 2003-ban alakult meg – szoros kapcsolatban a PKK-val. A szíriai kurdok számára a fegyveres konfliktus kitörése lehetőséget hozott arra, hogy felszabaduljanak a megelőző évtizedek állami elnyomása alól, és nagyobb önállóságra tegyenek szert. Mindebben segítette őket az is, hogy a nemzetközi közösség túlnyomó része őket tekinti az egyik leghatékonyabb erőnek az „Iszlám Állam” elleni küzdelemben. A PYD sikeresen töltötte ki a hatalmi vákuumot, ami azt követően keletkezett, hogy az Aszad-rezsim 2012 júliusában visszavonta erőit Észak-Szíriából, és egy többé-kevésbé működő közigazgatást építettek ki a magára hagyott területeken. 2013 novemberében kikiáltották Rozsavát (Nyugat-Kurdisztán), majd 2016. március 17-én egyoldalúan bejelentették egy észak-szíriai föderális régió létrehozását, amit azonban rajtuk kívül egyelőre senki más nem ismert el.⁶²

A kurdok szíriai tevékenysége több szempontból is ellentétes Ankara érdekeivel. A PYD sikere egyrészt bátorítja a regionális szintű kurd függetlenedési törekvéseket, másrészt

⁶⁰ A csoport létét sokan megkérdőjelezzik. Bővebben lásd: Omar Kaddour: Is there a moderate Syrian opposition?, [online], 2014. 09. 23. Forrás: Al-Monitor.com [2016. 11. 12.].

⁶¹ Csiki Tamás – Gazdik Gyula: Stratégiai törekvések a szíriai válság kapcsán I. *Nemzet és biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 6. évf., 2013/1–2, 42–65.

⁶² Syria civil war: Kurds declare federal region in north, [online], 2016. 03. 17. Forrás: Aljazeera.com [2016. 11. 12.].

a PYD megerősödéséből a PKK is közvetlenül profitál. Szíria – Irakhoz hasonlóan – már korábban is meghatározó jelentőségű hátországot biztosított a PKK számára, ahova a szervezet tagjai időről időre vissza tudtak vonulni, hogy rendezzék soraikat. A szíriai polgárháború azonban emellett komoly utánpótlási bázist szolgáltat a PKK-nak, arról nem is beszélve, mennyire könnyűvé vált fegyvert és lőszer szerezni a káoszban, amit aztán a határellenőrzés nehézségeit kihasználva a kurd gerillák esetleg éppen török célpontok ellen használnak fel. A PKK más módon is igyekszik tőkét kovácsolni a PYD sikereiből: a szervezet befolyása és legitimitása a szíriai harcokban történő részvétele miatt egyre nő a kurdok körében, így – török szempontból – féltő, hogy a katonai előnyt képesek lehetnek közvetlen politikai haszonná formálni.

A szíriai válság szakaszai – fordulópontok

Törökország Szíria-politikáját az előzőekben bemutatott szempontrendszer mentén érdemes vizsgálni. A hangsúlyok azonban egy ilyen hosszú konfliktusban idővel eltolódhatnak. A következőkben a – 2017-ben már a hetedik évébe lépő – szíriai válság eseményeit szakaszokra bontva a török szempontból legfontosabb fordulópontokat, illetve meghatározó tendenciákat emeljük ki.

Az első szakasról részben már szóltunk fentebb: a 2011 és 2013 közötti időszakban az elsődleges választóvonal az Aszad-rezsimet támogató (Oroszország, Irán) és ellenző (Egyesült Államok, Európai Unió, Szaúd-Arábia) erők között húzódott, amely kérdésben Törökország – rövid kezdeti békítési kísérletet követően – viszonylag hamar az utóbbi csoport mellé állt.

Fordulópontot jelentett 2014 nyara, az „Iszlám Állam” megerősödése és váratlan előretörése – innen számíthatjuk a válság második szakaszát. A nyugati világ számára ettől kezdve egyértelműen a szélsőséges szervezet lett az elsődleges célpont Szíriában és Irakban. Törökország azonban az „Iszlám Államot” ekkor még kisebb fenyegetésnek, sőt adott esetben hasznos eszköznek látta az Aszad és a kurdok elleni harcában. Ennek következtében Ankara vonakodott az amerikaiak rendelkezésére bocsátani az incirliki légibázist, és időnként bizony szemet hunyt az „Iszlám Állam” határon átnyúló tevékenysége fölött. A szíriai és török „kurdkérdés” összefonódására jól rámutat már ebben a szakaszban Kobani esete. 2014 októberében többnapos véres zavargások robbantak ki Délkelet-Törökországban. A megmozdulásokra azt követően került sor, hogy a török kormány nemcsak nem avatkozott közbe saját fegyveres erejével a többségében kurd lakosságú szíriai-török határváros, Kobani ostromakor, de nem akarta átengedni határain az „Iszlám Állam” ellen küzdők megsegítésére induló kurd harcosokat sem. Az események megmutatták, hogy a szíriai kurdokkal összefüggő történések mennyire közvetlenül érinthetik Ankarát. Erdoğan a kritikákra válaszul kijelentette, hogy Törökország számára az „Iszlám Állam”, valamint a PKK és a PYD is terrrorszervezet, amelyeket ugyanúgy kell kezelni.⁶³ Ez a hivatalos török megközelítés a későbbiekben is meghatározó marad.

⁶³ President Erdoğan says PYD 'no different than PKK' for Turkey, [online], 2014. 10. 19. Forrás: HurriyetDailyNews.com [2016. 05. 18.].

A török Szíria-politika harmadik, aktívabb szakasza 2015 júliusával kezdődött meg. 2015. július 23-án Ankara engedélyezte,⁶⁴ hogy amerikai gépek használják az incirliki repülőteret, és onnan felszállva csapásokat mérjenek Szíriában, valamint maga is megkezdte a légitámadásokat egy időben a PKK iraki és szíriai bázisai, illetve az „Iszlám Állam” ellen. Ezzel párhuzamosan Törökország elkezdte a 911 kilométer hosszú török–szír határ nem kis feladatot jelentő lezárását, elvágva a szélsőséges szervezet legfontosabb utánpótlási vonalait.⁶⁵ A kurdok a konfliktus e szakaszában is kiemelt szerepet játszottak. Törökország szempontjából a szíriai harcok fontos momentuma volt, amikor 2015. június 10-én – nem sokkal a török állam és a PKK harcainak kiújulása előtt – a PYD elfoglalta Tell Ábjádot, egyesítve a két észak-szíriai kurd kanton, Kobanit és Dzsazirit. Ankara leszögezte, hogy az Eufrátesz átlépése, ezzel a harmadik kanton, a nyugati Afrin fizikai összekötése a kurd ellenőrzés alá került többi területtel „vörös vonal”, amelynek a megsértése a Török Fegyveres Erők válaszcsempészeit fogja maga után vonni.⁶⁶ A kijelentés alátámasztására októberben a törökök először vettek tűz alá szíriai kurd pesmerga célpontokat; igazán intenzívvé a kurdokat érintő török tüzérségi támadás azonban csak 2016 februárjától vált. Ankara számára azért is volt kulcsfontosságú – a Törökország területi integritását fenyegető kurd autonómiaökök megakadályozása mellett –, hogy ne jöhessen létre egy összefüggő, kurd ellenőrzés alatt álló terület végig a török–szíriai határ mentén, mert ezzel elveszítették volna az utolsó határátkelőhely fölötti kizárólagos ellenőrzést is; ez pedig megnehezítené, hogy utánpótlást szállítsanak az általuk támogatott szíriai fegyveres csoportoknak, s ezáltal aktívan befolyásolják a konfliktus dinamikáját.

A szíriai harcok következő fordulópontjának, a negyedik szakasz kezdetének az orosz beavatkozást tekinthetjük. Az Oroszországi Föderáció 2015. szeptember 30-án kezdte meg a közvetlen katonai beavatkozást Szíriában, ezzel jelentős török érdekeket sértve. A két állam gyökeresen eltérő álláspontot képviselt a szíriai konfliktusban. Moszkva Bassár el-Aszad hatalmon maradását támogatta, míg Törökország mindenáron a távozását szerette volna elérni, és ennek megfelelően mindketten más-más fegyveres csoportokat támogattak a szíriai polgárháborúban. Az orosz bombázások a török határ közvetlen közelében ezenfelül újabb menekültáradatot indítottak el Törökország felé, valamint a „testvéri” türkmén közösségeket is közvetlenül érintették. Az oroszok ráadásként tudatosan kijátszották a „kurd kártyát” is. Ebben a kontextusban kell értelmeznünk a török–orosz kapcsolatokat átmeneti komoly elhidegülését kiváltó incidenst is, amely során a török légierő két F–16-os repülőgépe 2015. november 24-én lelőtt egy Szu–24 típusú orosz vadászbombázót, amely Ankara állítása szerint megsértette a török légtérrel, és többszöri felszólításra sem fordult vissza onnan.⁶⁷

A gép lelövése komoly következményekkel járt Törökországra nézve. Moszkva gazdasági szankciókat léptetett életbe, aminek részeként felfüggesztették a török állampolgárok

⁶⁴ Turkey lets U.S. strike Islamic State from Incirlik base: U.S., [online], 2015. 07. 23. Forrás: Reuters.com [2016. 11. 11.].

⁶⁵ 2014-ben kezdtek el a hatóságok először falakat építeni, kezdetben csak néhány településnél, 2017 februárjára azonban a tervek szerint a teljes határszakaszon elkészül a három méter magas, panelekből álló betonfal. Tökéletesen áthatolhatatlan azonban – ahogyan az amerikai–mexikói példa mutatja – valószínűleg soha nem lesz.

⁶⁶ Turkey says west of Euphrates ‚red line’ in northern Syria, [online], 2015. 07. 01. Forrás: TRTWorld.com [2016. 11. 12.].

⁶⁷ Zárójelben érdemes megjegyeznünk, hogy a törökök az incidenst megelőzően többször is nyilvánosan kijelentették, hogy ha legközelebb bármilyen gép megsérti a török légtérrel, azt le fogják löni.

vízummentes beutazását Oroszországba, korlátozták a török munkavállalók és vállalatok oroszországi működését, importkorlátozásokat vezettek be számos török termékre, betiltották az Oroszországból Törökországba repülő charterjáratokat, és kötelezték az orosz utazási irodákat, hogy függesszék fel a törökországi nyaralási célpontokat magukban foglaló utazási csomagok árusítását.⁶⁸ Az incidenst megelőzően Oroszország Törökország második legnagyobb kereskedelmi partnere volt, emellett évente mintegy 3–4 millió orosz turista látogatott Törökországba, illetve több tízezer török állampolgár dolgozott orosz területen, amely adatok előrevetítették az intézkedések súlyosságát.⁶⁹ Az orosz gép lelövése a gazdasági szankciók mellett egyéb típusú következményekkel is járt. Az orosz parlament betejesztett egy törvényjavaslatot, amely bűncselekménnyé nyilvánította volna Oroszországban az örmény népirtás tagadását, s ezzel török szemszögből rendkívül érzékeny területet érintett.⁷⁰ Ezen túlmenően Moszkva fokozta katonai jelenlétét a térségben: S–300-as és S–400-as légvédelmi rakétaütegeket telepített Szíriába, valamint a Földközi-tengerre vezényelte a „Moszkva” rakétahordozó cirkálót, hogy elrettentsen egy esetleges újabb török „provokációt.”⁷¹ Az orosz gép lelövése a kétoldalú kapcsolatok elhidegülése mellett a két ország határain túlmutató következményekkel is járt: a közép-ázsiai török befolyást is komolyan visszavetette.⁷²

A szíriai konfliktus következő, török szempontból fontos állomását a Manbídzs-offenzíva jelentette, amellyel – szubjektív felosztásunk szerint – a válság ötödik szakaszába léptünk. Az úgynevezett Szíriai Demokratikus Erők, amely nagy részét a PYD teszi ki, 2016 májusában indította meg a török határtól mintegy 40 kilométerre, az Eufrátesztől nyugatra fekvő Manbídzs „Iszlám Állam” alóli felszabadítására irányuló hadműveletét, amely augusztusra sikerrel fejeződött be. Törökország számára ez volt az a pont, amikor már nem várható tovább. A közvetlen szíriai beavatkozást megelőzően azonban még elő kellett készíteni a terepet.

Kitörés a nemzetközi elszigeteltségből?

Törökország az „arab tavasz” kitörését követően fokozatosan elszigetelődött a nemzetközi térben. Az állam, amely külpolitikai stratégiáját arra építette, hogy a környező országok mindegyikével jó kapcsolatot építsen ki és az egyes térségek között integratív szerepet töltsön be, a magányos problémamegoldó szerepébe kényszerült. Először – ekkor még tudatosan – elfordult Izraeltól, majd az „arab tavasz” következményeként összeütközésbe került az egyiptomi és a szíriai rezsimmel. A Muszlim Testvériség támogatása miatt eltávolodott Szaúd-Arábiától és az Egyesült Arab Emírségektől, a szíriai helyzet pedig komoly feszültségeket szült az Aszadot támogató Iránnal. Irak síita vezetésű kormányával a korábbi években

⁶⁸ Eren Demir: Possible Implications of Russia's Sanctions on Turkish Economy, [online], 2015. 12. Forrás: Ekonomi.isbank.com.tr [2016. 11. 13.].

⁶⁹ A török–orosz kapcsolatokról bővebben lásd: Pénzváltó Nikolett: A török–orosz kapcsolatok fejlődésének kilátásai: úton egy sokoldalú partnerség felé? *Keletkutatás*, 2014. tavasz, 59–83.

⁷⁰ „Armenian genocide denial law” shelved in Russia, [online], 2016. 03. 11. Forrás: YeniSafak.com [2016. 11. 12.].

⁷¹ Victoria Richards: Russia deploys warship to Mediterranean to destroy „any target” after plane shot down by Turkey, [online], 2015. 11. 25. Forrás: Independent.co.uk [2016. 11. 14.].

⁷² Vuk Vuksanovic: The Long Fall of Turkey's „Zero Problems” Mastermind, [online], 2016. 05. 17. Forrás: NationalInterest.org [2016. 11. 10.].

sem volt túl jó a kapcsolat, amit az iraki területen lévő török Basika bázis státusza és az iraki török katonai jelenlét körüli vita terhelt még jobban meg. Az orosz Szu-24-es lelövése lényegében megszakította a kapcsolatokat Oroszországgal, és feszültségekhez vezetett a közép-ázsiai államokkal. Bár Törökország továbbra is elismert része volt a nyugati szövetségi rendszernek, ezek a kapcsolatok sem voltak konfliktusoktól mentesek. Ankara úgy érezte, szövetségesei nem veszik figyelembe érdekeit, és nem értik meg aggályait. Az Egyesült Államok nem támogatta egy, a törökök által szorgalmazott védett övezet kialakítását a török–szír határ mentén, ami a menekültek visszatartását célozta, a PYD-nek juttatott washingtoni támogatás pedig – az Egyesült Államok a PYD-t nem, csak a PKK-t tekinti terrorszervezetnek, szemben Törökországgal – ismételt tiltakozásra készítette Ankarát. Mélypontjukat éltek a török–német politikai kapcsolatok is, amihez olyan tényezők járultak hozzá, mint például a német parlament örmény népirtást elismerő határozata, vagy az Erdoğan gúnyoló verse miatt kirobbant Böhmermann-botrány.

Az elszigeteltség azonban rendkívüli anyagi terhekkel jár együtt. A látványos költségek között említhetjük például az orosz szankciókkal keletkező gazdasági költségeket. Kevésbé látványos, de nem kevésbé fontos költségoldalón jelentkező tényező a hírszerzési együttműködés megszűnése: Ankara a kapcsolatok megromlását követően nem juthatott többé hozzá az izraeli, illetve orosz szolgálatoktól származó hírszerzési információkhoz, amelyek például törökországi terrortámadások megakadályozásában is szerepet játszhattak volna. Az elszigeteltség általános következményeként Törökország külpolitikai mozgástere beszűkült, ami az érdekérvényesítési képesség hatékonyságának csökkenésével járt, egyebek mellett a szíriai válságot illetően.

Ankara mindezek orvoslására 2016 tavaszán külpolitikai expanzióba kezdett. Szaúd-Arábiával már 2015 elején, Szalmán király hatalomra kerülését követően egy régi-új szövetséget láthattunk kibontakozni, 2016 májusában azután Törökország az Egyesült Arab Emírségekkel is rendezte nézeteltéréseit.⁷³ Június folyamán egyszerre állította helyre kapcsolatát Oroszországgal és Izraellel, valamint kísérletet tett a közeledésre Abdel-Fattáh esz-Szíszi egyiptomi elnök korábban illegitimnek nevezett kormányával is.⁷⁴ Izraellel júniusban valósult meg a békülés, évek óta tartó tárgyalások eredményeként, a török–orosz kapcsolat pedig azt követően normalizálódott, hogy Erdoğan elnök 2016. június 27-én bocsánatot kért Moszkvától az orosz gép lelövéséért. Davutoğlu 2016. májusi leváltása kiváló lehetőséget biztosított az irányváltásra, hiszen a korábbi miniszterelnököt így kényelmesen felelőssé lehetett tenni az utóbb elhibázottnak bizonyult külpolitikai döntésekért.

Az elszigeteltség költségeinek csökkentése mellett az aktivizálódó török külpolitika másik fontos célja az volt, hogy megalapozza a szíriai beavatkozást. A törökök 2016. augusztus 24-én vonultak be szárazföldi erőkkel Szíriába, de csak korlátozott műveleteket hajtottak végre. A Szabad Szíriai Hadsereg erőit támogatva felszabadították az észak-szíriai Dzsarablusz, majd ar-Rai városát, és tovább nyomultak al-Báb irányába. Az Eufrátesz Pajzsa elnevezésű művelet megindításának két deklarált hivatkozási alapja volt: az ön-

⁷³ Gönül Tol – Feyza Gümüştüoğlu: Turkey's Choices: Muslim Brotherhood or Regional Isolation, [online], 2016. 05. 02. Forrás: Mei.edu [2016. 11. 12.].

⁷⁴ Cengiz Çandar: Why Turkey is striking out on the diplomatic field, [online], 2016. 06. 20. Forrás: Al-Monitor.com [2016. 11. 10.].

védelem és Szíria területi integritásának védelme. Előbbi gyakorlásának keretében a cél a terrorizmus (PKK/PYD, „Iszlám Állam”) felszámolása volt a török határ menti területeken. Az időzítésben azonban fontos szerepe volt annak, hogy a megelőző napokban a különböző kurd milíciák az Egyesült Államok támogatásával hatékonyan nyomultak előre Észak-Szíriában, és visszafoglalták az „Iszlám Államtól” Manbidsot – mindezt Törökország nélkül. Ankarát a kurd előnyomulás megakadályozása mellett az is motiválta, hogy egészen biztosan ne hagyassák ki a jövőbeli szíriai rendezésből. Ahhoz azonban, hogy a TSK komoly veszteségek és kockázat nélkül benyomulhasson Szíriába, szükségük volt az amerikaiak és az oroszok (legalább hallgatóságos) jóváhagyására. Ilyen szempontból tehát a török–orosz békülés tekinthető a szíriai műveletek egyfajta előkészítésének is.

A török – uniós kapcsolatok és a menekültkérdés

Szíriai menekültek Törökországban

Az első szíriai menekültek 2011 áprilisában jelentek meg Törökországban. A szíriai helyzet gyors rendeződésébe vetett hit nagyban hozzájárult ahhoz, hogy Ankara 2011-ben a „nyitott kapuk” politikáját hirdette meg a polgárháborús helyzetből menedéket keresők számára. Bár Törökország kezdetben minden Szíriából érkezőt befogadott, nem biztosított számukra hivatalos menekültstátuszt – így az ezzel járó jogokat sem kapták meg. A szíriai jogi helyzetét 2014 októberében az Ideiglenes Védelmi Rendelet (*Geçici Koruma Yönetmeliği*) rendezte. A rendelet „ideiglenes védelmet” garantált az összes törökországi menekültnek, és meghatározta ennek tartalmát is. Garantálta például számukra, hogy Törökországban maradjanak; ingyenes egészségügyi ellátást, valamint ingyenes tolmácsolást vegyenek igénybe; emellett tiltotta azoknak a megbüntetését, akik irreguláris úton érkeztek vagy tartózkodnak Törökországban; és tartalmazta a visszaküldés tilalmát (a *non-refoulement* elve) is, amelynek értelmében csak kivételes esetekben toloncolhatók ki.⁷⁵

2016-ra a regisztrált menekültek száma Törökországban elérte a 3,1 millió főt – ebből 2,7 millió szíriai,⁷⁶ mintegy 300 ezer pedig iraki származású⁷⁷ –, amely mutatóval a legtöbb menekültet befogadó állammá vált a világon. A hatalmas embertömeg arra készítette Ankarát, hogy a humanitárius szempontokat háttérbe szorítva megváltoztassa befogadó politikáját. 2015-től Törökország fokozatosan elkezdte lezárni határait, és csak az útlevéllel rendelkezőknek, vagy a súlyosan sebesülteknek engedélyezték Szíria felől a határátlépést.⁷⁸

A törökországi menekültekkel kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy mindössze 10%-uk, 282 ezer ember él a 10 határ menti településen felállított, teljes kihasználtsággal működő 25 „ideiglenes menedékközpontban” (*geçici barınma merkezleri*). A férőhelyhez nem jutók túlnyomó része öt határ menti tartományban (Hatay, Kilis, Gaziantep, Şanlıurfa

⁷⁵ A jogszabály szövege török nyelven: Geçici Koruma Yönetmeliği, [online], 2014. 10. 22. Forrás: Resmigazete.gov.tr [2016. 03. 24.].

⁷⁶ Syria Regional Refugee Response, [online], 2016. 03. 03. Forrás: Unhcr.org [2016. 03. 24.].

⁷⁷ Turkey: Refugee crisis. ECHO Factsheet, [online], 2016. 03. Forrás: Ec.europa.eu [2016. 03. 24.].

⁷⁸ UN: Press Turkey to Open Border, [online], 2016. 05. 20. Forrás: Hrw.org [2016. 11. 12.].

és Mardin) koncentrálnak. Sokan próbálnak szerencsét a nagyvárosokban is – egyedül Isztambul körülbelül 400 ezer menekültnek ad otthont.⁷⁹

Ahmet Davutoğlu miniszterelnök 2016. februári nyilatkozata alapján Törökország a szíriai válság 2011-es kitörése óta 10 milliárd dollárt költött csupán a táborokban élő bevándorlók ellátására.⁸⁰ Becslése szerint legalább további 20 milliárd dollárra lenne szükség a táborokon kívül élőkről való gondoskodáshoz.⁸¹ 2015 októberéig – az Európai Unióval kötött első megállapodásig – a törökök bevallásuk szerint 8 milliárd dollárt költöttek az ideiglenes védelem alá tartozókra. Ehhez képest a nemzetközi közösség – a törökök szerint – mindössze 418 millió dollárral járult hozzá a terhekhez.⁸² Egy további dimenzió, hogy szíriaiak nem csak a török határokon túlról „érkeznek”: a válság kitörése óta több mint 150 ezer szíriai gyermek született Törökországban.⁸³ Bár az európai uniós támogatás könnyít valamelyest a terheken, a kifizetések lassan haladnak. A 2015. októberi megállapodás a következő két évre 3 milliárd eurót ígért a törökországi humanitárius helyzet kezelésére. Ehhez képest az Európai Bizottság 2016. március 4-én döntött a 3 milliárd euró első részletének folyósításáról; egy év alatt, 2016 októberéig pedig „mindössze” 467 millió eurót tudtak folyósítani.⁸⁴

A nagyszámú menekült megjelenése erősen megterheli a helyi infrastruktúrát, valamint elkerülhetetlenül társadalmi feszültségekhez vezet. Egy 2014 decemberében készített felmérés szerint a bevándorlók által leginkább érintett régiókban (Adana, Hatay, Mardin, Gaziantep, Şanlıurfa) élő törökök 68,9%-a, míg a régió kívül élők 53,6% gondolja úgy, hogy a szíriaiak munkalehetőségeket vesznek el a helyiektől. A megkérdezettek 47,4%-a szerint soha nem kellene számukra munkaengedélyt adni, 30,6% pedig legszívesebben azonnal hazaküldené őket. A felmérésben résztvevők felét zavarná, ha egy szíriai lenne a szomszédja. A többség ez utóbbit azzal indokolta, hogy attól félne, bántják őt és a családját.⁸⁵ A növekvő feszültségeket mutatják a bevándorlók ellen elkövetett szörványos atrocitások is. Az események időnként szélesebb körű tüntetésekké csapnak át, amelyeknek csak a rendőrség beavatkozása vet véget.

További konfliktusok forrása, hogy a menekültek (túlnyomórészt arab szunnita muszlimok) a török határ átlépésekor olyan régióba érkeznek, amely etnikailag és vallásilag rendkívül sokszínű. Megjelenésük bonyolítja a kisebbségi-többségi viszonyokat olyan területeken, ahol különböző etnikai és vallási csoportok történetileg harmóniában éltek. Hatay tartományban például – ahol nagyszámú, becslések szerint mintegy 500 ezer török alevi

⁷⁹ Geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin illere göre dağılımı, [online], 2016. 03. 11. Forrás: Goc.gov.tr [2016. 03. 24.].

⁸⁰ A legnagyobb költséget a menekülttáborok építése és fenntartása mellett az ingyenes egészségügyi ellátás és az oktatás biztosítása teszi ki. Az egészségügy területén eddig több mint 11 millió szíriai menekültet érintő orvosi ellátás, közel 1,5 millió kórházi kezelés és 325 ezer elvégzett műtét a mérleg. Az oktatásnak szintén kiemelt jelentősége van, tekintettel arra, hogy a menekültek több mint fele 18 év alatti. Jelenleg 620 ezer szíriai gyermek nem fér hozzá Törökországban az alap- és középfokú oktatáshoz. Afet Raporu – Suriye, [online], 2016. 02. 08. Forrás: Afad.gov.tr [2016. 03. 24.].

⁸¹ Turkish PM warns of new wave of refugees from Syria, [online], 2016. 02. 04. Forrás: Hurriyetdailynews.com [2016. 03. 24.].

⁸² Fevzi Kizilkoyun: Türkiye 2011'den bu yana 2.1 milyon Suriyeli mülteciye 8 milyar dolar harcadı, [online], 2015. 10. 28. Forrás: Hurriyet.com.tr [2016. 03. 24.].

⁸³ More than 150,000 Syrian babies born in Turkey: Deputy PM, [online], 2016. 02. 29. Forrás: HurriyetDailyNews.com [2016. 03. 24.].

⁸⁴ The Facility For Refugees In Turkey, [online], 2016. 10. 03. Forrás: Ec.europa.eu [2016. 11. 11.].

⁸⁵ Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum, [online], 2014. 12. Forrás: Data.unhcr.org [2016. 11. 11.].

él – az alevik egyenesen azzal vádolták a török kormányt, hogy Szíriával kapcsolatos politikáját arra használja fel eszközként, hogy „szunnitizálja” a régiót.⁸⁶

A menekültek sikeres integrációjának esélye Európához hasonlóan Törökországban is komoly kérdéseket vet fel.

Törökország európai uniós csatlakozásának aktuális kérdései

Törökország és az Európai Unió kapcsolata számos hullámhegyet és -völgyet élt meg, mióta Ankara 1959-ben benyújtotta csatlakozási kérelmét az Európai Gazdasági Közösséghez. Az uniós csatlakozási tárgyalások hivatalosan 2005-ben kezdődtek meg, és a 35 tárgyalási fejezetből azóta csupán 16-ot sikerült megnyitni, s mindössze egyet ideiglenesen lezárni. 2015 folyamán úgy tűnhetett, hogy a tárgyalások ismét új lendületet kaptak, ennek elsődleges oka pedig a kibontakozó európai migrációs- és menekültválság volt. Ahogyan az Európai Unió tagállamai fokozatosan tapasztalhatták, Ankarának döntő szerepe van abban, hogy a milliós menekülttömegből mennyien indulnak tovább Európa felé. Törökország felismerte a lehetőséget, és megerősödött érdekérvényesítési pozícióját hatékonyan használta fel az unióval szemben kiválóan érzékelve, mi az, amit Brüsszeltől az alkufolyamat során kérni lehet. A tárgyalások 2016 közepéig pénzügyi segílyre és új tárgyalási fejezetek megnyitására, valamint a vízummentesség ígéretére terjedtek ki. Bár Brüsszel a kialakult helyzetben – reálpolitikai érdekeit ideiglenesen előtérbe helyezve – engedményeket tett, ezzel egy időben a török teljes jogú tagságot hosszú ideje akadályozó tényezők egyike sem szűnt meg létezni: sem Törökország elmaradása, elsősorban a politikai kritériumok teljesítése területén (joguralom, szólásszabadság, korrupció, igazságszolgáltatás függetlensége, személyes adatok védelme, kapcsolatok Ciprussal), sem az uniós aggodalmak az Európai Unió úgynevezett abszorpciók képességével kapcsolatban, sem pedig az európai emberek félelmei az iszlámtól és saját identitásuk elvesztésétől. A vízummentességről folyó tárgyalásokat – a retorika szintjén – a török terrorizmusellenes törvény akasztotta meg. Brüsszel a terrorizmus fogalmát tágan értelmező, így az emberi jogok érvényesülésére veszélyt jelentő jogszabály megváltoztatását kérte Törökországtól, Ankara azonban az országban uralkodó terrorveszélyre hivatkozva erre nem volt hajlandó.

A 2016. júliusi puccskísérletet követően ismételten úgy tűnhetett, hogy a török–uniós kapcsolatok mélypontra jutottak. Éles kritikák sora érte Törökországot a tisztogatások mértéke miatt. Prominens európai politikusok részéről többször elhangzott a kijelentés, hogy fel kellene függeszteni a török csatlakozási tárgyalásokat; erre állásfoglalásában november 24-én az Európai Parlament is javaslatot tett. A 2016. november 9-én nyilvánosságra hozott éves európai uniós előrehaladási jelentés szintén komoly kritikákat fogalmazott meg, első-

⁸⁶ A szíriai menekültek helyzetéről bővebben lásd: Pénzváltó Nikolett: Szíriai menekültek Törökországban – váratlan „vendégek”, várható kilátások, *Nemzet és biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 8. évf., 2015/2, 43–58. o.

sorban a török demokráciára vonatkozóan.⁸⁷ Jean-Claude Juncker, az Európai Bizottság elnöke úgy fogalmazott: „Törökország jelenlegi állapotában nincs abban a helyzetben, hogy a közeljövőben, vagy akár hosszabb távon is az unió tagja legyen.”⁸⁸ Juncker ugyanakkor azt is hozzátette, súlyos hiba lenne bezárni Törökország előtt az Európai Unió kapuit.

Az elmúlt évekre visszatekintve azt láthatjuk, hogy ez a fajta retorika nem újszerű egyik oldal részéről sem. Az utóbbi hónapokban ismét diplomáciai „pengeváltásoknak” lehetünk tanúi: Ankara felvetette a halálbüntetés visszaállításának lehetőségét, mire az unió azonnal a csatlakozási tárgyalások felfüggesztését helyezte kilátásba, majd mikor Brüsszel a növekvő letartóztatási hullámra válaszként a gazdasági szankciók lehetőségét lebegtetette meg, Erdoğan kijelentette, hogy Törökország számára más lehetőségek is nyitva állnak (például a Sanghaji Együttműködési Szervezet), és megfontolják, hogy népszavazást írnak ki az európai uniós csatlakozási tárgyalások folytatásáról. A politikai retorikát azonban érdemes mindenkor elkülönítve kezelni az érdekektől. Ez utóbbiak azt mutatják, hogy Törökország és az Európai Unió kapcsolata még hosszú ideig nem fog megszakadni.

Összegzés és kitekintés

A 2016. júliusi puccskísérlet felgyorsította azt a politikai átalakulási folyamatot, amely az elmúlt években indult meg Törökországban. A 2002 óta hatalmon lévő Igazság és Fejlődés Pártja (AKP), élén Recep Tayyip Erdoğan elnökkel – részben az Atatürki, részben a demokratikus fékek és ellensúlyok fokozatos lebontásával –, egyre nagyobb hatalmat koncentrált a kezében, és úgy tűnik, jelenleg nincs sem olyan hatékony külső-, sem pedig belső fékezőerő, amely meg tudná akadályozni ezt. A török vezetésnek ugyanakkor óvatosabbnak kellene lennie, amikor tudatosan a társadalmi feszültségek mélyítésének és az erőszak eskalálásának közéjébe nyúl tisztán politikai-hatalmi okokból. Az események teljes ellenőrzés alatt tartása ugyanis könnyen illúzióknak bizonyulhat Ankara számára, és nem várt erővel visszaüthet. A közeljövőben várhatóan továbbra is az új alkotmány és az elnöki rendszer bevezetése, ezzel az AKP túlhatalma körüli vita fogja elsődlegesen meghatározni a török belpolitikát, és leginkább polarizálni a török társadalmat.

Az „arab tavasz” komoly törést okozott a török külpolitikában. Hamar bebizonyosodott, hogy a közel-keleti átalakulási folyamatban Törökország nem lesz modell (mint ahogyan Irán sem) – helyette minden forrongó állam saját utat keresett. Ankara a jól bevált pragmatizmust félretevő külpolitikai lépéseinek következményeként rövidesen teljesen elszigetelődött, és csak 2016 nyarán – az elmúlt évtized török külpolitikájának emblematikus alakja, Ahmet Davutoğlu miniszterelnöki székéből való eltávolítását követően – tett

⁸⁷ Bár az török állam és a demokrácia elleni fenyegetés azonnali elhárítására irányuló intézkedéseket a jelentés legitimnek ismeri el, az azt követően rendelve hozott intézkedések számos komoly kérdést vetnek az arányosság követelményének érvényesülésére és a hatékony jogorvoslatihoz való hozzáférést illetően; mint ahogyan aggodalomra ad okot ez EU szerint a letartóztatások és felfüggesztések széles köre és kollektív jellege, a bizonyítékok homályossága, valamint a letartóztatások során az emberi jogok súlyos megsértéséről érkező egyes beszámolók. Turkey 2016 Report, [online], 2016. 11. 09. Forrás: Ec.europa.eu [2016. 11. 11.].

⁸⁸ Turkey in no position to become EU member any time soon: Juncker, [online], 2016. 07. 25. Forrás: Reuters.com [2016. 11. 13.].

lépéseket a kitörésre az elszigeteltségből. A diplomáciai nyitásnak köszönhetően Ankara ismét egy kis levegőhöz, kitágult mozgástérhez jutott. A helyzet iróniáját az adja, hogy a török külpolitika lényegében elkezdett visszatérni a davutoğlu „nulla probléma” politikához, csak éppen már Davutoğlu nélkül.

A szíriai konfliktus továbbra is az egyik legkomolyabb válságforrást jelenti Törökország számára, amely közvetlenül fenyegeti a török nemzeti biztonsági érdekeket. A szíriai események így nagymértékben meghatározzák Ankara kül- és belpolitikáját egyaránt. Törökország hosszú ideig távol tartotta magát a harcoktól, az Eufrátesz Pajzsa művelet 2016. augusztusi kezdete óta azonban már török katonák is haltak meg Szíriában. Ankarának óvatosnak kell lennie, nehogy a szíriai „mocsár” a végén mégis visszavonhatatlanul magába szívja. Meglehetősen kiábrándító és egyben rendkívül veszélyes, hogy Törökország egyetlen „szövetséges” a kockázatos szíriai hadszíntéren az a Szabad Szíriai Hadsereg, amelynek a jövője igencsak kérdéses. Törökország számára a rendkívül összetett hatalmi érdekviszonyok miatt várhatóan nem lesz örökké tartható, hogy Bassár el-Aszad rezsimjével és a kurdokkal is egyszerre harcoljon, így könnyen elképzelhető, hogy az egyik féllel ki kell majd egyeznie. Jelenleg Aszad személyének a szíriai átmenet idejére való elfogadása tűnik a valószínűbb forgatókönyvnek. A megindult tapogatózások azt mutatják, hogy Aszad és Ankara, a „közös ellenségnek kikiáltott” kurdok okán egyébként is kezdenek közös nevezőre találni. Nem lehet persze teljesen kizárni azt sem, hogy Törökország egy ponton elfogadja a szíriai kurd autonómiát, és az iraki Kurdisztáni Regionális Kormányzathoz hasonló jó kapcsolatokat épít ki vele.

Törökország az előzőekben bemutatott problémái súlyosnak tűnhetnek – és egy részük az is. Hiba lenne azonban leírni a törököket. A jelen gondjai elhalványulnak azok mellett, amikkel Ankara a korábbi időszakokban szembenézett. Törökország a problémái ellenére továbbra is jelentős, megkerülhetetlen hatalom, amely nem szűnik meg hatást gyakorolni az európai és közel-keleti geopolitikai folyamatokra, függetlenül attól, hogy milyen kihívásokkal néz szembe. Ha Ankarát rövid távon saját problémái kötik is le, földrajzi fekvése biztosítja folytatódó fontosságát a világban.⁸⁹

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Abdel-Kader, Mohammad: Turkey's relationship with the Muslim Brotherhood, [online], 2013. 10. 14. Forrás: English.alarabiya.net [2016. 11. 12.]
- Afet Raporu – Suriye, [online], 2016. 02. 08. Forrás: Afad.gov.tr [2016. 03. 24.]
- Aktan, Irfan: What's behind AKP's allegations of Gulen-PKK ties?, [online], 2016. 08. 15. Forrás: Al-Monitor.com [2016. 11. 02.]
- „Armenian genocide denial law' shelved in Russia, [online], 2016. 03. 11. Forrás: YeniSafak.com [2016. 11. 12.]
- A Sisyphian Task? Resuming Turkey-PKK Peace Talks, [online], 2015. 12. 17. Forrás: CrisisGroup.org [2016. 05. 02.]
- Balogh István et al.: Kapacitások és ambíciók: a török közel-keleti külpolitika alapjai, [online], 2013. Forrás: KKI.gov.hu [2016. 11. 12.]

⁸⁹ Omar Lamrani: For Turkey, Crisis Is Nothing New, [online], 2016. 08. 09. Forrás: Stratfor.com [2016. 11. 13.]

- Bayramoğlu, Ali: Turkey's new paradox, [online], 2016. 10. 14. Forrás: Al-Monitor.com [2016. 11. 01.]
- Çandar, Cengiz: Why Turkey is striking out on the diplomatic field, [online], 2016. 06. 20. Forrás: Al-Monitor.com [2016. 11. 10.]
- Csicsmann László – N. Rózsa Erzsébet: A Török Köztársaság az átalakuló Közel-Keleten, *Külgügyi Szemle*, 12. évf., 2013/1, 59–78. o.
- Csiki Tamás – Gazdik Gyula: Stratégiai törekvések a szíriai válság kapcsán I., *Nemzet és biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 6. évf., 2013/1–2, 42–65. o.
- Dağı, İhsan D.: Transformation of Islamic Political Identity in Turkey: Rethinking the West and Westernization, *Turkish Studies*, 6. évf., 2005/1, 21–37. o.
- Davutoğlu, Ahmet: Yeni Dönemde Sıfır Sorun Politikası, [online], 2013. 03. 21. Forrás: Mfa.gov.tr [2016. 11. 12.]
- Demir, Eren: Possible Implications of Russia's Sanctions on Turkish Economy, [online], 2015. 12. Forrás: Ekonomi.isbank.com.tr [2016. 11. 13.]
- Egeresi Zoltán: Békefolyamat Törökországban: útban a történelmi kiegyezés felé?, [online], 2013. Forrás: KKI.gov.hu [2016. 11. 01.]
- Egeresi Zoltán: Korrupciós botrány Törökországban, [online], 2014. 01. Forrás: KKI.gov.hu [2016. 11. 02.]
- Egeresi Zoltán: Törökországi parlamenti választás: egy korszak vége?, [online], 2015. Forrás: KKI.gov.hu [2016. 11. 02.]
- Egeresi Zoltán: Törökországi zavargások, [online], 2013. Forrás: KKI.gov.hu [2016. 11. 02.]
- Egeresi Zoltán: Vissza a kormánykerékhez: előrehozott választás Törökországban, [online], 2015. Forrás: KKI.gov.hu [2016. 11. 02.]
- Fodor Pál: Az iszlám a mai Törökországban: Fethullah Gülen mozgalma, [online], 2003. 10. 04. Forrás: Tte.hu [2016. 11. 03.]
- Geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin illere göre dağılımı, [online], 2016. 03. 11. Forrás: Goc.gov.tr [2016. 03. 24.]
- Geçici Koruma Yönetmeliği, [online], 2014. 10. 22. Forrás: Resmigazete.gov.tr [2016. 03. 24.]
- Gotev, Georgi: Erdoğan says coup was 'gift from God' to reshape country, punish enemies, [online], 2016. 07. 18. Forrás: Euractiv.com [2016. 11. 01.]
- Gürçan, Metin: How Turkey is reforming its military, [online], 2016. 08. 08. Forrás: Al-Monitor.com [2016. 11. 04.]
- HDP Calls on International Community to 'Take Firm Stance' against AKP, [online], 2015. 10. 12. Forrás: ArmenianWeekly.com [2016. 05. 21.]
- Huggins, Robert: Turkish Military Broadcasted Statement About Coup on TRT News Station, [online], 2016. 07. 15. Forrás: Yeoldejournalist.com [2016. 11. 01.]
- İstanbul's historic Grand Bazaar sees shops close as tourism slumps, [online], 2016. 10. 09. Forrás: TurkishMinute.com [2016. 11. 01.]
- İşte İmralı görüşmesinin tutanaklarının tam metni!, [online], 2013. 02. 28. Forrás: T24.com [2016. 05. 20.]
- Jeffrey, James: Gulen–Turkey's Invisible Man Casts Long Shadow, [online], 2009. 12. 04. Forrás: WikiLeaks.org [2016. 11. 03.]
- Kaddour, Omar: Is there a moderate Syrian opposition?, [online], 2014. 09. 23. Forrás: Al-Monitor.com [2016. 11. 12.]
- Kirişçi, Kemal: Is Turkish foreign policy becoming pragmatic again?, [online], 2016. 07. 11. Forrás: Brookings.edu [2016. 11. 12.]
- Kizilkoyun, Fevzi: Türkiye 2011'den bu yana 2.1 milyon Suriyeli mülteciye 8 milyar dolar harcadı, [online], 2015. 10. 28. Forrás: Hurriyet.com.tr [2016. 03. 24.]
- Legendijk, Joost: Zero neighbors without problems, [online], 2011. 11. 01. Forrás: TodaysZaman.com [2013. 08. 17.]
- Lamrani, Omar: For Turkey, Crisis Is Nothing New, [online], 2016. 08. 09. Forrás: Stratfor.com [2016. 11. 13.]

- More than 150,000 Syrian babies born in Turkey: Deputy PM, [online], 2016. 02. 29. Forrás: Hurriyetdailynews.com [2016. 03. 24.]
- Öniş, Ziya: Turkey and the Arab Spring: Between Ethics and Self-Interest. *Insight Turkey*, 14. évf., 2012/3, 45–63. o.
- Pénzváltó Nikolett: A török orosz kapcsolatok fejlődésének kilátásai: úton egy sokoldalú partnerség felé? *Keletkutatás*, 2014. tavasz. 59–83. o.
- Pénzváltó Nikolett: Délkelet-Törökország újra lángol, *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 9. évf., 2016/2, 17–39. o.
- Pénzváltó Nikolett: Szíriai menekültek Törökországban – váratlan „vendégek”, várható kilátások. *Nemzet és biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 8. évf., 2015/2, 43–58. o.
- President Erdoğan Addresses Kızılay General Assembly, [online], 2016. 04. 04. Forrás: tcb.gov.tr [2016. 05. 28.]
- President Erdoğan says PYD ‘no different than PKK’ for Turkey, [online], 2014. 10. 19. Forrás: HurriyetDailyNews.com [2016. 05. 18.]
- Public Perception of the Kurdish Qestion in Turkey, [online], 2009. 10. Forrás: Setav.org [2016. 05. 02.]
- Rada Csaba: Bezárkózásból kiteljesedő aktivizmus: a török külpolitika átalakulásának okai, *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 9. évf., 2016/3, 3–17. o.
- Richards, Victoria: Russia deploys warship to Mediterranean to destroy ,any target’ after plane shot down by Turkey, [online], 2015. 11. 25. Forrás: Independent.co.uk [2016. 11. 14.]
- Salih, Cale: Turkey, The Kurd and The Fight Against Islamic State, [online], 2015. 09. Forrás: Ecfre.eu [2016. 05. 20.]
- Syria civil war: Kurds declare federal region in north, [online], 2016. 03. 17. Forrás: Aljazeera.com [2016. 11. 12.]
- Syria Regional Refugee Response, [online], 2016. 03. 03. Forrás: Unhcr.org [2016. 03. 24.]
- Szigetvári Tamás: Törökország gazdasági átalakulása és külgazdasági expanziója, [online], 2013. Forrás: KKI.gov.hu [2016. 11. 02.]
- Tezcür, Güneş Murat: Kurdish Nationalism and Identity in Turkey: A Conceptual Reinterpretation, [online], 2009. Forrás: Ejts.revues.org [2016. 11. 02.]
- The Facility For Refugees In Turkey, [online], 2016. 10. 03. Forrás: Ec.europa.eu [2016. 11. 11.]
- Tol, Gönül – Gümüşlüoğlu, Feyza: Turkey’s Choices: Muslim Brotherhood or Regional Isolation, [online], 2016. 05. 02. Forrás: Mei.edu [2016. 11. 12.]
- Turkey 2016 Report, [online], 2016. 11. 09. Forrás: Ec.europa.eu [2016. 11. 11.]
- Turkey court finds AKP anti-secular, [online], 2008. 10. 24. Forrás: Al-Jazeera.com [2016. 09. 30.]
- Turkey in no position to become EU member any time soon: Juncker, [online], 2016. 07. 25. Forrás: Reuters.com [2016. 11. 13.]
- Turkey labels former Erdoğan ally’s group as terrorists, [online], 2016. 05. 31. Forrás: TheGuardian.com [2016. 11. 03.]
- Turkey lets U.S. strike Islamic State from Incirlik base: U.S., [online], 2015. 07. 23. Forrás: Reuters.com [2016. 11. 11.]
- Turkey puts Fethullah Gulen on most-wanted terrorist list, [online], 2015. 10. 29. Forrás: Ibtimes.co.uk [2016. 11. 03.]
- Turkey puts pressure on foreign countries to close Gulen-linked schools, [online], 2016. 07. 30. Forrás: TheNational.ae [2016. 11. 01.]
- Turkey: Refugee crisis. ECHO Factsheet, [online], 2016. 03. Forrás: ec.europa.eu [2016. 03. 24.]
- Turkey says west of Euphrates ,red line’ in northern Syria, [online], 2015. 07. 01. Forrás: Trtworld.com [2016. 05. 10.]
- Turkey’s Ergenekon plot case overturned by top court of appeals, [online], 2016. 04. 21. Forrás: HurriyetDailyNews.com [2016. 11. 03.]
- ‘Turkish Pentagon’ to be formed in capital Ankara: Report, [online], 2016. 10. 04. Forrás: HurriyetDailyNews.com [2016. 11. 07.]

- Turkish PM warns of new wave of refugees from Syria, [online], 2016. 02. 04. Forrás: Hurriyetdailynews.com [2016. 03. 24.]
- Turks Demand Reintroduction of Death Penalty: Poll, [online], 2016. 10. 21. Forrás: Turkishsquare.com [2016. 11. 02.]
- Türkiyedeki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum, [online], 2014. 12. Forrás: Data.unhcr.org [2016. 11. 11.].
- UN: Press Turkey to Open Border, [online], 2016. 05. 20. Forrás: Hrw.org [2016. 11. 12.]
- Vuksanovic, Vuk: The Long Fall of Turkey's ‚Zero Problems’ Mastermind, [online], 2016. 05. 17. Forrás: NationalInterest.org [2016. 11. 10.]
- Yinanç, Barçın: Post-coup attempt restructuring means Turkish army may no longer be functional: Özcan, [online], 2016. 11. 07. Forrás: HurriyetDailyNews.com [2016. 11. 07.]